

Inflace papírových peněz ve Francii

Jak vznikla, co přinesla
a jak skončila

Andrew D. White

Obsah

Úvod.....	3
Inflace papírových peněz ve Francii	5
I. Jak vznikla, co přinesla a jak skončila	5
II. Morální zkáza.....	32
III. Emise nového papíru.....	53

Úvod

Již v době před občanskou válkou jsem ve Francii i jinde sesbíral velké množství dokumentů, pocházejících z doby Francouzské revoluce, včetně novin, zpráv, proslovů, pamfletů, ilustrativních materiálů všech druhů, a zvláště vzorky téměř všech revolučních emisí papírových peněz – od těch na deset tisíc *livres*, po ty na jeden *sou*.

Na těchto materiálech byla založena série přednášek, které jsem dělal pro své studenty nejprve na Michiganské universitě, později na Cornellově universitě, a mezi nimi byla jedna přednáška o inflaci papírových peněz ve Francii.

Tato přednáška poukazovala na jednu důležitou řadu faktů v tomto ohromném zápase; a vzpomínám si jako by to bylo včera, na svoji lítost nad tím, že jsem povinen věnovat tolik péče a práce tématu, jenž se zdálo být zcela bez jakékoliv praktické hodnoty. Byl jsem si jistý, že bláznovství, na které ukazovaly tyto francouzské dokumenty z osmáctého století, nemůže najít pokračovatele ve Spojených státech ve století devatenáctém.

O několik let později, když se objevil požadavek na větší emise papírových peněz ve Spojených státech, jsem sepsal několik takto sesbíraných faktů do proslovu, který jsem přednesl před senátem státu New York, v němž jsem poukazoval na obzvláštní opatrnost, nutnou při řešení finančních problémů.

V roce 1876, během „greenbackového šílenství“, generál Garfield a pan S. B. Crittenden, oba v té době členové Sněmovny reprezentantů, mě požádali, abych na toto téma přednášel před publikem, složeným ze senátorů a kongresmanů obou politických stran ve Washingtonu. To jsem učinil a stejnou přednášku jsem poté měl i pro obchodníky v Union League Clubu v New Yorku.

Poté vyšla tato přednáška v několika vydáních, mezi nimi byly i dvě nebo tři vydání pro účely politické kampaně, v naději, že by mohly být užitečné při ukázání toho, k jakému bláznovství, krutostem, špatnosti a zkáze může vést touha po „papírových peněžích“.

Další vydání se objevila později, kvůli principům na pozadí návrhů na neomezenou bezplatnou ražbu dolarů ze stříbra ve

Spojených státech, jenž v zásadě obsahovaly stejnou ideu, která vedla k strašlivému zničení veřejné i soukromé prosperity ve Francii.

Dalším důvodem pro tuto vydání byl fakt, že projevy různých politiků v té době jasně ukazovaly k prakticky neomezenému emitování papírových peněz. Tito muži byli natolik logičtí, aby viděli, že by bylo nekonzistentní zastávat se u neomezeného vydávání stříbrných dolarů, které má konec konců nějaké náklady, když mohou neomezeně vydávat papírové dolary, což nestojí skoro nic.

V takto ukázaných faktech, ve kterých by biskup Buttler měl rozpoznat potvrzení své teorie „možného šílenství států“, bychom si měli uvědomit, že francouzský návrh dával lepší smysl než ten, který se objevil v naší zemi. Papír vydávaný Francouzi nespolehal pouze na „vůli lidu“, ale i na jednu třetinu nemovitého majetku Francie; na ten nejvybranější nemovitý majetek ve městě i na venkově – zkonfiskovaný majetek Církve a uprchlé aristokracie – a na moc použít tento emitovaný papír k nákupu tohoto nemovitého majetku za velmi příznivé ceny.

Na žádost svého kanadského přítele, který vyjádřil přání, aby tato přednáška byla aktualizována, jsem znovu prostudoval toto téma ve světle rozličných prací, které se objevily od mého rannějšího výzkumu, zvláště Levasseurovy *Histoire des classes ouvrières et de l'industrie en France*, jedné z opravdu dobrých knih dvacátého století; Dewarminova skvělého *Cent Ans de numismatique Française* a rozličných odborných pojednání.

Výsledkem bylo velké rozšíření některých důležitých témat a rozličné části byly sepsány jasněji, s lepším uspořádáním dodatečných informací.

Dal jsem si práci s přesností, revidoval celý tento článek ve světle těch nejnovějších publikací a svou autoritou ručím za správnost všech důležitých údajů. A nyní již nechávám celou záležitost na čtenářově posouzení.

ANDREW D. WHITE
Cornellova universita
září 1912

Inflace papírových peněz ve Francii

I. Jak vznikla, co přinesla a jak skončila ¹

Na počátku roku 1789 se francouzský národ nacházel v hlubokých finančních potížích: byly zde tíživé dluhy a vážný deficit.

Ohromná reforma, podniknutá v tomto období, ačkoliv přinesla trvalé pozebnání politické, byla dočasným zlem pro finance. Existovala všeobecná ztráta důvěry v obchodních kruzích; kapitál prokázal svou příslovečnou plachost a stáhl se do ústraní, nakolik to jen bylo možné; země se nacházela ve stagnaci.

Státnická opatření, opatrný dohled a moudrá správa by bezpochyby dříve či později vedly k obnově důvěry, návratu kapitálu a znovuoživení obchodu; to by si ale vyžadovalo trpělivost a sebezapření, která jsou v lidských dějinách nejvzácnějším produktem politické moudrosti.

Jen málo národů je schopných těchto ctností; a Francouzi mezi nimi tenkrát nebyli. ²

Existuje všeobecné hledání nějaké zkratky vedoucí k prosperitě: tak se zrodil i nápad, že země potřebuje více oběživa, rychle následovaný voláním po zavedení papírových peněz.

Ministrem financí byl v této době Necker. Jeho schopnosti finančníka byly uznávány mezi bankéři po celé Evropě, ale měl i něco navíc: smysl pro vlastenectví a osobní morální integritu. Obtíže, před kterými stál, byly obrovské, ale on pevně usiloval o to, aby Francie zůstala v peněžních záležitostech věrná těm principům, které obecná zkušenost dnešní doby shledala býti jedinou cestou k národnímu zabezpečení. Jak obtíže vzrůstaly, Národní shromáždění se od něj

¹ Tato práce byla čtena na schůzi Senátorů a členů sněmovny reprezentantů obou politických stran ve Washingtonu, 12. dubna a v Union League Club v New Yorku, 13. dubna 1876, a dnes (1912) byla revidována a rozšířena.

² O tom, že finanční situace Francie nebyla v oné době rozhodně beznadějná, viz Storch *Economie Politique*, díl IV., str. 159.

odvrátilo, a brzy se mezi jeho členy objevil staronový nápad na zavedení papírových peněz: řečníci na veřejných shromážděních, v klubech a v Národním shromáždění chválili tento všelék jako způsob, kterak „si zajistit zdroje bez placení úroku.“

Novináři se tohoto nápadu chytili a zobrazovali jeho nádheru, a mezi nimi obzvláště Marat, který ve svých novinách *Přítel lidu* útočil proti Neckerovi a popisoval ho jako darebáka, snažícího se obohatit z veřejných peněz.

Proti této tendenci vydávat nesměnitelné papírové peníze Necker zápasil, jak nejlépe dovedl. Dobře věděl, k čemu to vždy vede, i kdyby to bylo obklopeno těmi nejlepšími zárukami. Mezi těmi, kdo bojovali po jeho boku, byl Bergasse, poslanec za Lyon, jehož pamflety proti vydávání papírových peněz měly širší vliv. Kdokoliv, kdo by dnes četl tato proroctví zkázy, kterou přinese papírová měna, byl by jistě připisoval jejich autorovi záračnou předvídatost, ačkoliv je jasné, že jejich proročká síla pramení jednoduše ze znalosti přirozených zákonů, jak je odhaluje historie. Tato tendence k papírovým penězům se ovšem stala natolik silnou, že se objevila snaha vzdorovat jí kompromisem: a na přelomu let 1789/1790 se v Národním shromáždění začalo diskutovat o vydání papírových peněz krytých pozemkovým majetkem Církve, který měl být za tímto účelem zkonfiskován. Mělo se ovšem postupovat opatrně; vydané peníze měly mít z větší části nominace znějící na 1000, 300 a 200 *livres*, tedy příliš vysoké, než aby byly užívány v běžných každodenních transakcích, ale v příhodné formě pro nakupování církevní půdy; mimoto měly nést úrok, a to mělo jejich držitele přimět k jejich hromadění. Shromáždění tudíž zarazilo vydávání menších nominací.

Vzpomínky na zkázu, jakou přineslo nadměrné vydávání malých peněz v dřívějších dobách, byly dosud živé. Přesto tlak směrem k lidové měně pro obecné užívání stále sílil. Finanční výbor Národního shromáždění podal zprávu, že „lid požaduje nové oběživo“; že „oběh papírových peněz je nejlepší možností“; že „je nejsvobodnější, protože odpovídá vůli lidu“; že „připoutá zájmy občanů k veřejnému blahu.“

Zpráva apelovala na patriotismus francouzského lidu takovýmto způsobem: „Ukažme Evropě, že rozumíme svým vlastním zdrojům; vydejme se okamžitě po široké cestě k našemu osvobození,

místo abychom se vlekli po mučivé a obskurní cestě dílčích půjček.“ Zpráva končí doporučením vydat papírové peníze v celkovém množství maximálně čtyři sta milionů *livres* a námitky proti menším denominacím byly puštěny ze zřetele. Typická byla pro debatu v jejich rozličných fázích prohlášení pana Martineaua. Ten se hlasitě a dlouho hlásil k papírovým penězům a jeho jedinou obavou bylo, že jich Výbor vydá málo; prohlašoval, že obchod stagnuje, a to pouze kvůli nedostatku oběživa; že papírové peníze by měly být zákonným platidlem; že Shromáždění by se mělo povznést nad předsudky, které způsobilo selhání papírových peněz Johna Lawa před několika desetiletími. Jako každý obhájce nesměnitelných papírových peněz tehdy i dnes, si zdá se myslel, že přirozené zákony se změnily od dob předchozí katastrofální emise. Říkal: „Papírové peníze jsou nebezpečné jenom v despotismu; podporují korupci. Ale národu, vládnoucímu ústavní formou, který se sám postará o jejich emisi, který sám určí jejich množství a použití, takové nebezpečí již nehrozí.“ Poukazoval na to, že peníze Johna Lawa nejprve obnovily prosperitu, ale že neštěstí a zkáza, kterou způsobily, vzešla z jejich pozdější nadměrné emise, a že taková nadměrná emise je možná pouze v despotismu. ³

Pan de la Rochefoucauld vyslovil svůj názor, že „*asignéty* vyženu kov ven z truhlic, kde je nyní hromaděn a zadržován.“ ⁴

Na druhé straně Cazalès a Maury dokazovali, že výsledek může být katastrofální. Nikdy pravděpodobně politické proroctví nedošlo přesnějšiho naplnění ve všech aspektech, jako děsivý obraz, vykreslovaný v Cazalèsových proslovech v této debatě. Přesto byla tendence k papírovým penězům silnější a silnější; Petion předvedl brilantní řečnický výkon ve prospěch zprávy a Neckerův vliv se postupně snižoval.

Silný politický argument byl přidán k argumentům finančním. Národní shromáždění bylo odhodláno zkonfiskovat rozsáhlý majetek francouzské církve, trpělivě akumulovaný po patnáct století. Existoval

³ Viz *Moniteur*, zasedání 10. dubna 1790.

⁴ *Ibid.*, zasedání 15. dubna 1790

okázaly pozemkový majetek na venkově, biskupské paláce a klášterní budovy ve městech; dohromady něco mezi jednou čtvrtinou a jednou třetinou veškerého nemovitého majetku ve Francii, a o celkové odhadované hodnotě alespoň dvě miliardy *livres*. Několika rozsáhlými údery se toto vše stalo národním majetkem. Očividně si žádná vláda nikdy nezajistila solidnější základnu pro jasnou finanční budoucnost.⁵

Existovaly dva důvody, proč si francouzští státníci přáli rychle rozprodat tuto půdu. Zaprvé finanční důvod – získat peníze na splácení dluhů. Zadruhé politický důvod – distribuovat tyto pozemky mezi střední třídu, a tak jí připoutat k revoluci a k vládě, která jí tento majetek dala.

Bylo tedy naléháno na vydání čtyř set milionů v papíru (nikoliv ve formě úrok nesoucích dluhopisů, jak zněl dřívější návrh, ale ve formě bankovek, jak velkých, tak malých denominací), což by dalo vládě prostředek, kterým by okamžitě mohla platit a ulehčit si z nezbytných národních potřeb; že poté, co se tyto papírové peníze dostanou do oběhu, budou stimulací pro obchod; že dají velkým i malým kapitalistům prostředek ke koupi církevních nemovitostí, a že tímto způsobem bude národ moci platit své dluhy a také získá fond, z něhož

⁵ Detaily této pře viz Buchez a Boux, *Historie Parlementaire de la Révolution Française*, díl III., str. 364, 365, 404.

Divoké Maratovy projevy viz úplnou kolekci jeho *L'ami du peuple* v Bílé presidentské sbírce Cornellovy university. Bergassův pamflet a mnoho podobných publikací, viz tatáž sbírka. Jejich účinek na veřejné mínění viz Challamel, *Les Français sous la Révolution*; a také De Goncourt, *La Société Française pendant la Révolution*.

Odkazovaná zpráva viz Lévassieur, *Historie des classes ouvrières et de l'industrie en France de 1789 a 1870*. Paříž, 1903, díl I., kap. 6. Lévassieur (díl 1, str. 120) který je velmi konzervativní v těchto odhadech, odhaduje církevní majetek na dvě miliardy; jiné autority uvádějí až dvounásobek této sumy. Viz např. Taine, díl II., kapitola 1., který odhaduje církevní majetek „přibližně na čtyři miliardy.“ Sybel v *Geschichte der Revolutionszeit* odhaduje dvě miliardy a Briand v *La séparation* s ním souhlasí. Viz také De Nervo, *Finances Françaises*, díl II., str. 236-240; také Alison, *History of Europe*, díl I.

bude moci financovat své další potřeby. Nikdy nebyla teorie svůdnější jak pro finančníky, tak pro státníky.

Bylo by velkou chybou si myslet, že francouzští si státníci či francouzský lid nebyli vědomi nebezpečí, číhajícím v emisi nesměnitelných papírových peněz: bez ohledu na to, jak schopně byla předváděna jejich světlá stránka, rozumní lidé ve Francii si pamatovali i tu temnou. Ze zkušenosti učiněné před sedmdesáti lety věděli velmi dobře o obtížích a nebezpečích měny, která není pevně ukotvená a kontrolovaná. Poučili se, jak snadné je ji emitovat; jak těžké je zabránit nadměrné emisi; jak svůdná cesta vede k pohlcení majetku lidí pracujících a málo majetných; jak těžce dopadá na ty s fixním příjmem, výplatou či mzdou; jak dává vzniknout na troskách prosperity všech lidí s hubeným jměním tříde zhýralých spekulantů; jak nejprve stimuluje nadprodukcí a poté zanechá veškerý průmysl ochablý; jak ničí spořivost a nechává rozvinout politickou a společenskou nemravnost. To vše se Francie bolestně naučila z vlastní zkušenosti. Mnoho lidí, kteří byli tehdy ještě naživu, pocítilo na vlastní kůži výsledky takového experimentu – vydávání papírových peněz Johnem Lawem, mužem, který je dodnes považován za jednoho z nejgeniálnějších finančníků, jaké svět poznal; a v Národním shromáždění seděli mnozí, kteří mu vděčili za bídu svých rodin. Stěží by se ve Francii našel člověk, který by nezaslechl kletbu na adresu těch, kdo emisí papíru způsobili jednu z nejhroznějších katastrof, jaké Francie do té doby zažila.⁶

Nebyl to pokus o teatrální představení, ale přirozený motiv, co vedlo rozumného státníka k tomu, aby během debaty zdvihl kus těchto

⁶ Pozoruhodné vyobrazení těchto pocitů mezi mladší francouzskou generací, viz Challamel, *Sur la Révolution*, str. 305. Obecná historie papírových peněz Johna Lawa viz Henri Martin, *Histoire de France*, také Blanqui, *Histoire de l'économie politique*, díl II, str. 65-87; také Senior *Paper Money*, díl III, část I, také Thiers, *Histoire de Law*; také Levasseur, díl I, kapitola VI. Několik kusů papírových peněz Johna Lawa je k nahlédnutí ve Whitově sbírce v knihovně Cornellovy university – některé očíslované enormními čísly.

starých papírových peněz a prohlásil, že je nasáklý krví a slzami jejich otců.

A bylo by také chybou se domnívat, že Národní shromáždění, které diskutovalo o této záležitosti, bylo složeno pouze z divokých revolucionářů; žádný závěr by nebyl vzdálenější faktům. Jakýkoliv mohl být charakter mužů, kteří vládli Francii poté, žádný rozumný student historie nemůže popřít, navzdory všem argumentům a úšklebkům reakčních státníků a historiků, že v dějinách se sešlo jen málo tak jasnozřivých zákonodárných orgánů, jako bylo první Francouzské ústavodárné shromáždění. Byli v něm muži jako Sieyès, Bailly, Necker, Mirabeau, Talleyrand, Du Pont de Nemours a množství dalších, kteří v rozličných vědních odvětvích i v politickém světě již prokázali, a také poté měli prokázat, že patří mezi nejsilnější a nejchytřejší muže, které kdy Evropa viděla.

Ale směřování k papírovým penězům se stalo neodolatelným. Bylo neustále a s velkou silou naléháno na to, že pokud nějaký národ může papírové peníze bezpečně vydávat, tak Francie je nyní tím národem; že se plně poučila ze zkušenosti s Johnem Lawem; že má nyní ústavní vládu, kontrolovanou osvíceným a vlasteneckým lidem – ne, jako tomu bylo ve dnech absolutní monarchie, kontrolovanou politickými dobrodruhy; že je nyní schopná zajistit každou *livre* papírových peněz fiktivní zástavou na pozemkový majetek o daleko vyšší hodnotě, než kolik bude vydáno peněz; že v čele s muži jako Bailly, Mirabeau a Necker se nemohou stát finanční omyly a zločiny, jaké Francie utrpěla za Johna Lawa, Regenta vévody Orleánského a kardinála Duboise.

Řečnické umění převládlo nad vědou a zkušeností. V dubnu 1790 byl vydán finanční dekret, nařizující emitovat čtyři sta milionů *livres* v papírových penězích, zajištěných zkonfiskovaným církevním majetkem. Debaty o tomto prvním dekretu a zákonu, jenž ho uváděl v platnost, byly nesmírně zajímavé; prominentními debatéry byli Necker, Du Pont de Nemous, Maury, Cazalès, Petion, Bailly a mnoho dalších. Diskuse to byla naprosto znamenitá; žádný člověk, který by si dal dnes práci si jí v *Moniteuru* pročíst, by se jistě nemohl zbavit dojmu, že rozliční moderní historikové se dopustili křiklavé nespravedlnosti na těchto mužích, kteří se odvážili postavit se mezi Francii a její zkázu.

Tato suma – čtyři sta milionů, tak ohromná ve své době – byla emitována v *assignátech*, což byly bankovky zajištěné příslibem produktivních nemovitostí a nesoucí svému držiteli úrok tři procent. Žádná nesměnitelná měna neměla vědecktější a praktičtější záruku své tvrdosti a své patřičné funkce ve veřejných financích. Na jedné straně se opírala o to, co je všeobecně pokládáno za to nejpraktičtější zajištění – zástavu na produktivní nemovitost o daleko vyšší hodnotě. Na druhou stranu, jelikož byla úročena, zdálo se to jako pádná záruka toho, že bude stažena z oběhu, jakmile se stane nadbytečnou.⁷

Tak rychle, jak to jen bylo možné, byly bankovky uváděny do oběhu. Oproti těm emitovaným v době Johna Lawa, byly vyryty v uměleckém stylu. Aby podnítily loajalitu, byl doprostřed umístěn portrét krále; aby pozvedly veřejného ducha, obklopovaly ho vlastenecké nápisy a emblémy; aby stimulovaly veřejnou chtivost, byla na nich natištěna velikost úroku, který svému držiteli přinesou každý den; a to vše bylo umně ozdobeno pečetěmi a podpisy ukazujícími, že každý kus je pečlivě registrován a kontrolován.⁸

Aby korunovalo svoje dílo a vysvětlilo výhody nové měny, rozhodlo Národní shromáždění vydat provolání k francouzskému lidu. V tomto provolání se mluví o tom, jak byl národ „tímto velkolepým opatřením zbaven veškeré nejistoty a veškerého zla úvěrového systému.“

Předvídá se, že tato emise „přinese veřejné pokladně, obchodu a všem průmyslovým odvětvím sílu, hojnost a prosperitu.“⁹

⁷ Viz Buchez a Roux, *Histoire Parlemantaire*, díl V. str. 321. Argument, že assignáty nebyly konec konců tak dobře zabezpečeny, jako peníze Johna Lawa, viz Storch, *Economie Politique*, díl. IV, str. 160.

⁸ Ukázka této emise a také všech ostatních emisí z doby Francouzské revoluce je k vidění v knihovně Cornellovy university. Téměř kompletní soubor fotografických kopií je v Dewaminově *Cent Ans de numismatique Française*, díl I, passim.

⁹ Viz *Adresse de l'Assemblée nationale sur les émissions d'assignats monnaies*, str. 5.

Je vhodné si připomenout některé z argumentů v tomto svolání: „Papírové peníze jsou bez vnitřní hodnoty bezcenné, pokud nepředstavují nějaký zvláštní majetek. Pokud by nepředstavovaly nějaký zvláštní majetek, je nepřijatelné, aby v obchodě konkurovaly kovové měně, která má skutečnou hodnotu nezávislou na veřejném jednání; tudíž papírové peníze, které mají za svůj základ pouze veřejnou autoritu, vždy způsobily zkázu; to byl důvod, proč bankovky vydané Johnem Lawem v roce 1720 způsobily hrozné zlo a zanechaly pouze děsivé vzpomínky. Národní shromáždění Vás nechce vystavit stejnému zlu, a proto Vám dalo tyto nové papírové peníze s hodnotou odvozenou nejen od národní autority, ale od hodnoty skutečné a neměnné, hodnoty, která jim umožní úspěšně obstát v konkurenci proti samotným drahým kovům.“¹⁰

Závěrečná deklaráce je asi nejzajímavější: „Tyto *assignáty*, nesoucí úrok budou brzy považovány za lepší, než jsou mince, které jsou dnes hromaděny, a tak je vtáhnou opět zpátky do oběhu.“ Krále také přiměli, aby vydal prohlášení doporučující, aby lidé přijímali nové peníze bez námitek.

To vše způsobilo velikou radost. Mezi jinými pan Sarot napsal otevřený dopis vydavateli žurnálu Národního shromáždění, který byl pak šířen po Francii. Pan Sarot vyjadřoval svou víru v prosperitu a slávu, které tato emise papíru přinese jeho zemi. Pouze jedna věc ho zlobí, a tou věcí je pamflet pana Bergasse proti *assignátům*; tudíž je po dlouhém argumentování a protestech připraven podat konečný důkaz své důvěry v papírové peníze a své skepse vůči předpovědím pana Bergasse a dalších, pan Sarot slavnostně pokládá svůj dům, zahradu i nábytek na oltář vlasti a nabízí je k prodeji pouze za papírové peníze.

Samozřejmě zde byli i odpůrci, a to hlavně mezi duchovenstvem, které přirozeně odporovalo konfiskaci církevního majetku. Rozliční kněží pronášeli proslovy plné lítosti a závažných argumentů proti navrhovanému vydání papíru a zachovalo se jedno kázání, v němž se hrozí všem osobám přijímajícím nové peníze věčným zatracením. Ale velká většina francouzského lidu, která tak dlouho trpěla pod církevním

¹⁰ Ibid., str. 10.

útlakem, toto brala jako mrskání ryby chycené na háčku a užívala si to jako zábavu. ¹¹

První výsledky této emise byly očividně takové, jak je optimisté očekávali: státní pokladna dostala mohutnou vzpruhu; část veřejných dluhů byla splacena, věřitelé byli povzbuzeni, úvěry se obnovovaly; běžné vládní výdaje byly uspokojeny a značná část peněz se tak dostala mezi lidi, obchod vzrostl a všechny obtíže se zdály být překonány. Neckerovy obavy, předpovědi Mauryho a Cazalèse se zdály naprosto pochybené. A je samozřejmě docela možné, že kdyby zůstalo jen u této jediné emise, jen málo finančního zla, které se později objevilo, by bylo pocitováno s takovou závažností; čtyři sta milionů vydaných papírových peněz by jednoduše vytlačilo z funkce stejné množství kovu. Brzy se ale objevil další následek: doba se opět zhoršila; na konci září, pět měsíců po první emisi čtyř set milionů, je vláda již všechny utratila a byla opět v krizi. ¹²

Nově objevená léčba přirozeně vytanula v myslích lidí. Po celé zemi se ozývalo volání po další emisi papíru; rozumní lidé si začali připomínat, co jim vyprávěli jejich otcové o svůdné cestě emitování papírových peněz v době Johna Lawa a také prorocství, která zazněla v debatě před první emisí *assignátů* o šest měsíců dříve.

V té době odpůrci papíru předvíдали, že jakmile bude nastoupena cesta inflace, národ nebude moci být zdrženlivý a bude následovat více emisí. Podporovatelé první emise tvrdili, že je to pomluva; *lid* má nyní kontrolu a může zastavit tyto emise kdykoliv si bude přát.

Množství názorů ve Shromáždění bylo tudíž chaotické: několik snůlků mluvilo hlasitě a přímo ve prospěch papírových peněz; mnoho povrchnějších a lehkomyšlnějších inklinovalo k tomu se podvolit; rozumnější byli odhodláni čelit tomuto proudu.

¹¹ Viz *Lettre de M. Sarot*, Paříž, 19. duben 1790. Kázání je uváděno v Levasseurovi, díl I, str. 136.

¹² Von Sybel, *History of the French Revolution*, díl I, str. 252; Také Levasseur, str. 137 a dále.

Existoval jeden muž, který mohl ustát tento tlak: Mirabeau. Byl populárním idolem – velký řečník Shromáždění a o mnoho více – byl schopen provést národ skrze některá z nejhorších nebezpečí s neohrožeností téměř božskou; v rozličných konfliktech neukazoval jen řečnickou neohroženost, ale také úžasnou předvídatost. O jeho skutečném názoru na nesměnitelné peníze nemůže být pochyb. Bylo to mínění, které zastával každý opravdový státník před ním i po něm, – v jeho zemi, v Anglii i v Americe, v každém moderním civilizovaném národě.

V dopise Cerutti, napsaném v lednu 1789, mluvil o papírových penězích jako o „semeništi tyranie, korupce a klamu; skutečné mravní zkáze autority v deliriu.“ V jedné ze svých prvních řečí v Národním shromáždění, když Anson pokradmu navrhl toto téma, nazval takové peníze „půjčkou ozbrojenému banditovi,“ a řekl: „Samotné slovo papírové peníze by mělo být jednou provždy vykázáno z našeho jazyka.“ V soukromých dopisech psaných v této době ukazuje, že si byl plně vědom nebezpečí inflace. Podlehl ale tlaku: zčásti proto, že považoval za důležité rychle rozprodat vládní půdu lidem a umožnit tak vznik třídy drobných vlastníků půdy, kteří by byli svázáni s vládou, jenž jim dala jejich vlastnický titul; částečně bezpochyby z lásky k okamžitému než vzdálenějšímu aplausu; a z části kvůli vágní naději, že onen přísný a neúprosný zákon financí, který tvrdě trestal každou vládu emitující nesměnitelné peníze v jiných zemích a jiných dobách, by mohl nějakým způsobem Francii v této době ušetřit.¹³

Toto téma bylo předneseno v Montesquieově zprávě z 27. září 1790. Tato zpráva se s evidentní nechutí přiklonila k další emisi papíru. Pokračovala tvrzením, že původní emise čtyř set milionů se ukázala být úspěchem; že *asignáty* jsou ekonomické, ačkoliv je v nich jisté riziko; a jako vrchol přišlo prohlášení: „Musíme zachránit zemi.“¹⁴

¹³ Mirabeauův dopis Cerutti byl hlavním článkem v *Moniteuru*; viz také *Mémoires de Mirabeau*, díl VII, str. 23, 24. Jeho poznámka citovaná výše viz Levasseur, *ibid*, díl I, str. 118.

¹⁴ Viz *Moniteur*, 27. září 1790.

Při představení této zprávy Mirabeau pronesl jeden ze svých nejsilnějších proslovů. Přiznal, že se od počátku obával vydávání *assignátů*, nyní si ale troufá je podpořit; zkušenost prý ukázala, že emise papírových peněz je velice užitečná; zpráva dokazuje, že první emise *assignátů* byla úspěchem; veřejné rozpočty byly zbaveny tlaku věřitelů, krach byl odvrácen a důvěra obnovena. Poté argumentoval, že mezi dnešními papírovými penězi a penězi Johna Lawa je podstatný rozdíl; francouzský národ se stal osvíceným a „podvodný klam již nemůže zmýlit vlastence a lidi při smyslech v těchto záležitostech.“ Poté pokračoval: „Musíme dokončit, co jsme započali,“ a vyhlásil, že musí dojít ještě k jedné velké emisi papírových peněz, zaručené národními pozemky a dobrou vůlí francouzského lidu. Aby dokázal praktičnost systému, mluvil o tom, že jakmile se stanou papírové peníze příliš hojnými, budou rychle pohlceny nákupy národní půdy; a učinil pozoruhodné srovnání mezi tímto samoregulačním systémem a vodou dopadajícím na zem, plynoucím v řekách do moře, vyzvednutým v oblacích a opět dopadajícím na zem jako zúrodnující déšť. Předvídal, že členové shromáždění budou ohromeni úspěchem těchto papírových peněz, a že jich nikdy nebude příliš mnoho.

Jeho teorie rostla, čím více o ní hovořil – jak je to u teorií papírových peněz běžné. Ke konci proslovu, ve vodopádu výmluvnosti, navrhl, aby *assignáty* byly vytištěny v množství dostatečném na splacení celého národního dluhu, a aby veškerá národní půda byla okamžitě připravena k prodeji. Takto se navrátí prosperita a všechny třídy shledají tuto dodatečnou emisi papírových peněz pravým požehnáním.¹⁵

Tento proslov byl často přerušován bouřlivými ovacemi; bylo jednomyslně schváleno, aby byl vytištěn a jeho kopie šířeny po celé Francii. Jeho impuls přetrval během celé následné diskuse; Gouy povstal a navrhl likvidaci národního dluhu 2,4 miliardy „během jedině

¹⁵ *Moniteur*, 28. září 1790; také Levasseur, *ibid*, str. 139.

velkolepé, jednoduché a skvělé operace.“¹⁶ Tato operace měla spočívat ve vydání 2,4 miliardy v papírových penězích, které se měly stát zákonným platidlem, a měl být vydán zákon zakazující přijímat kov při nákupu národní půdy. Jeho demagogie ohromně rozkvétala.

Navrhoval vydat apel k lidu, který, podle jeho vyjádření, „by měl sám schválit zákon v takto důležité věci.“ Noviny z tohoto období, při popisu jeho proslovu, připojily tuto příznačnou poznámku: „Tato řeč byla odměněna hlasitým potleskem.“

Odpověděl mu Brillat-Savarin. Upozorňoval na pokles hodnoty *assignátů*, který se již projevil. Snažil se dokázat Shromáždění, že přirozené zákony fungují stejně neúprosně ve Francii jako kdekoli jinde; předvídal, že po této nové emisi přijde pokles hodnoty *assignátů* o třicet procent. Je příznačné, že muž, který se tak odvážně postavil proti proudu nerozumu, zůstal světu znám jen díky své pověsti nejbrilantnějšího kuchaře, který kdy žil! Po něm mluvil Abbe Goutes, který prohlásil – což se může zdát groteskní těm, kteří znají dějiny nesmřitelné papírové měny v jakékoliv zemi – že tato nová emise papírových peněz „nám dodá oběživo, které uchrání morálku veřejnosti proti korupci.“¹⁷

Do této debaty přinesly Neckerovu zprávu. Necker nebyl samozřejmě velkým státníkem, kterého Francie obzvláště v této době potřebovala. Nerozpoznal fakt, že národ vstupuje do velké revoluce, ale viděl, že existují jisté základní finanční principy, kterých se musí držet.

Velmi vážně se tudíž pokoušel odvrátit Shromáždění od navrhovaných opatření; poukazoval na jiné metody, kterými by se dalo dosáhnout požadovaných výsledků, a předvídal velikou zkázu. Ale události se již valily příliš rychle. Jediným výsledkem bylo, že Necker byl odvržen jakožto muž patřící minulosti; zaslal svou rezignaci a navždy opustil Francii.¹⁸

¹⁶ „Par une seule opération, grande, simple, magnifique.“ Viz *Moniteur*. Celek zní stejně podivně jako návrhy zastánců „greenbacků“ ohledně amerického dluhu před několika lety.

¹⁷ *Moniteur*, 29. září 1790.

¹⁸ Viz Lacretelle, *18me Siécle*, díl VIII, str. 84-87; také Thiers a Mignet.

Demagogové se radovali z tohoto odchodu a jejich chór se nesl novinami oné doby. Žádná slova nemohou dostatečně vyjádřit jejich opovržení člověkem, který nebyl schopen vidět výhody v naplnění státní pokladny pomocí tiskařského lisu. Marat, Hébert, Camille Desmoulins a celá masa demagogů, kteří je brzy následovali pod gilotinu, projevovali obzvláštní vítězoslavnou radost.¹⁹

V pokračující debatě Rewbell zaútočil na Neckera, tvrdě, že *assignáty* nejsou v paritě ke zlatu, protože jich ještě není dost; trval na tom, aby placení za veřejnou půdu bylo možné pouze v *assignátech*; a navrhl, aby byly všechny zvony v království roztaveny na drobné peníze. Le Burn útočil na celé toto schéma ve Shromáždění stejně, jako to dělal ve Výboru, a prohlašoval, že tyto návrhy, místo aby národ vyvedly z krize, ho zruinují. Noviny té doby významně dodávají, že při jeho projevu se ozývalo mnoho reptání. Chabroud přišel s odpovědí. Řekl, že emise *assignátů* ulehčí lidem v jejich bídě a představil velmi elegantně svojí teorii papírových peněz a jejich základu: „Půda je zdrojem veškeré hodnoty; nemůžete distribuovat půdu jako oběžnou hodnotu, ale papír se může stát reprezentantem této hodnoty a je evidentní, že věřitelé našeho národa nebudou poškozeni jeho přijetím.“ Na druhé straně se v *Moniteuru* objevil velmi rozumný článek proti papírovým penězům, který celou záležitost shrnul takto: „Je evidentní, že veškerý papír, který nemůže být podle přání držitele převeden na kov, nemůže řádně plnit funkci peněz.“ Tento článek citoval Mirabeauovo původní přesvědčení z jeho dopisu Cerutii z roku 1789. Lablache na Shromáždění citoval tvrzení, že „papírové peníze jsou emetikem velkých států.“²⁰

Boutidoux se uchýlil k frázím, nazval *assignáty* „*un papier terre*“, či „půda přeměněná na papír“. Boisladry důrazně odpověděl a předvídal špatné následky. Byly vydávány další pamflety – mezi nimi jeden natolik pronikavý, že byl přinesen do Shromáždění a zde přečten – poukazoval s velikou průzračností na to, že zdvojnásobením množství peněz nebo peněžních substitutů národ jednoduše zvýší

¹⁹ Viz Hatin, *Histoire de la Presse en France*, díl V a VI.

²⁰ Viz *Moniteur*, 5, 6 a 20. září 1790

ceny, naruší hodnoty, vyděsí kapitál, zmenší legitimní podnikání a tak sníží jak poptávku po výrobcích tak poptávku po práci; že jediní, kteří z toho budou mít prospěch, jsou ti, kteří mají velké dluhy. Tento pamflet byl podepsán „Přítel lidu“, a rozumnou menšinou na Shromáždění byl přijat s velkým aplausem. Du Pont de Nemours, který stál po boku Neckera při debatě o první emisi *assignátů*, se přihlásil k autorství tohoto pamfletu a pevně řekl, že vždy hlasoval proti emisím nesměnitelného papíru a vždy také bude.²¹

Velmi důležitá byla také Talleyrandova řeč. Byl vždy mezi těmi nejmělejšími a nejradikálnějšími francouzskými státníky. Byl to on – bývalý biskup – kdo nejusilovněji ze všech prosazoval ta nejextrémnější opatření při převzetí rozsáhlých pozemkových majetků církve a kdo podporoval první emisi čtyř set milionů. Teď ale přijal kritický tón – pokusil se dokázat Shromáždění, že efekt druhé emise *assignátů* se může velice lišit od té první; že ačkoliv první byla evidentně potřebná, druhá může být stejně tak škodlivá. Odhalil mnoho slabých bodů v inflacionistických schématech a připomněl banální pravdu, že žádný zákon a žádný dekret nemůže udržet hodnotu velké emise papíru v paritě ke kovu.

V jeho řeči se objevila tato slova: „Samozřejmě můžete zařadit věci tak, že lidé budou nuceni přijmout tisíc *livres* v papíru jako by to bylo tisíc *livres* v kovu; nikdy ale nedokážete to, aby člověk vyměnil svých tisíc *livres* v kovu za tisíc *livres* v papíru – a díky tomuto faktu celý systém selže.“²²

Široké vrstvy národa se nyní začaly podílet na této debatě; rozumní lidé viděli, že se národ nyní nachází na křižovatce mezi dobrem a zlem. Většina velkých obchodních měst se rozhoupala k tomu, že podala protest proti nové emisi – dvacet pět měst bylo proti a pouze sedm pro.

Ale povstali i výmluvní teoretikové na straně papíru a mezi nimi Royer, který 14. září vydal pamflet nazvaný „Úvaha vlasteneckého

²¹ Viz Levasseur, díl I, str. 142

²² Viz proslov v *Moniteuru*; také v dodatku k Thiersovým *Dějinám Franckouzské revoluce*.

občana o emisi *assignátů*“, v níž předložil mnoho zdánlivě přijatelných důvodů, proč *assignáty* nemohou nikdy ztratit na hodnotě, a o těch, co byli proti nim, mluvil jako o „divokých křiklounech či lidech podplacených, aby ovlivnili veřejné mínění.“ Národnímu shromáždění vzkázal: „Pokud je nezbytné vytvořit pět set milionů či více, nařídte radostně takové vytvoření.“ Také předpovídal, stejně jako mnoho jiných, že přijde doba, kdy zlato ztratí svou hodnotu, jelikož veškeré směny se budou provádět za pomoci tohoto obdivuhodného garantovaného papíru a tudíž mince opustí ty místa, kde jsou nyní hromaděny. Předvídal Francii velkou prosperitu v případě, že tyto velké emise papíru budou pokračovat a prohlásil je za „jediný prostředek, jak zajistit štěstí, slávu a svobodu francouzskému národu.“ Proslovy jako tento povzbuzovaly hejna nových teoretiků – a je obzvláště pozoruhodné, jak muži, kteří nikdy nevykazovali schopnost vydělat nebo zvýšit jmění pro sebe, překypovali plány na to, jak vytvořit a zvýšit bohatství celé země.

Největší sílu ze všech měl Mirabeauův závěrečný proslov 27. září 1790. Ti nejstřízlivější a nejkonzervativnější z jeho oponentů mluví o jeho výřečnosti jako „fenomenální“. Tento velký řečník se nejprve zastavil u politické nezbytnosti a velké naléhavosti toho, dostat vládní půdu do rukou lidu a tak vytvořit v národě novou třídu majitelů půdy proti starým privilegovaným ~~třídám~~ třídám.

V celém jeho proslovu byl zdůrazňován jeden hlavní bod s veškerou výřečností a důvtipem – znamenitost navrhované měny, její stabilita a bezpečnost. Prohlásil, že jelikož jsou založeny na příslibu veřejné půdy, jsou bankovky zajištěny lépe, než kdyby byly kryty kovem; že drahé kovy se využívají jen v sekundárních uměních, zatímco francouzské peníze představují prvotní a nejopravdovější ze všech vlastnictví, zdroj veškeré produkce, *půdu*; že ačkoliv jiné národy se pokoušely emitovat papírové peníze, žádný nikdy neměl takové štěstí jako francouzský národ, z toho důvodu, že nikdo dosud nebyl schopen poskytnout půdní jistinu; že kdokoliv přijme francouzské papírové peníze, má praktickou zástavu na jejich zajištění v pozemkovém vlastnictví, které může být snadno prodáno pro uspokojení jeho nároků, zatímco u jiných národů to vždy byly pouze vágní nároky proti

celému národu. Vyřikoval: „Raději budu mít hypotéku na svou zahradu než na celé království!“

Jeho další argumenty byly daleko demagogičtější. Prohlašoval, že jediné dotčené zájmy budou zájmy bankéřů a kapitalistů, zatímco pracující uvidí svojí prosperitu vzkvétat. Některé z jeho argumentů zní až dětinsky: „Pokud bylo zlato hromaděno skrze bojácnost či zlomyslnost, emise papíru nyní dokáže, že zlato není nezbytné, a pak opět vyjde na světlo.“

Jako celek byla řeč ovšem brilantní; často byla přerušována potleskem a rozhodla o celé záležitosti. Lidé si nevsimli, že to byl pouze skvělý řečnický výkon a nikoliv zralý úsudek finančního odborníka; neviděli, že požadovat od Mirabeaua či Talleyranda rady ohledně monetární politiky, jelikož prokázali smělost v nebezpečí a sílu při střetech, je jako povolat profesionálního boxera k opravě hodinek.

Marně Maury poukazoval na paralelu v tom, že ačkoliv první emise papíru Johna Lawa přinesla prosperitu, další již přinesly bídu; marně citoval z knihy vydané v Lawově době, poukazující na to, že Law byl také z počátku oslavován jako vlastenec a přítel humanity; marně ukazoval shromáždění jednu z Lawových bankovek a apeloval na paměť přítomných; marně Du Pont předkládal jednoduchý a celkem rozumný plán, aby se místo papírových peněz vydaly poukazy na půdu, které by vytvořily část normálního oběhiva; nic nemohlo odolat Mirabeauově výřečnosti. Barnave trval na tom, že „Lawův papír byl založen na Mississippském přízraku, kdežto naše měna má pevný základ v církevní půdě,“ a dokazoval, že *assignáty* se již dále nemohou znehodnocovat. Prudhommy noviny dštily opovržení na zlato jakožto zabezpečení měny; oslavovaly nemovitosti jako jediný pravý základ hodnoty a chválili konvertibilitu a přízřusobivost nových peněz. Navzdory všemu nátlaku zůstávala početná menšina ve Shromáždění věrná svým principům; 29. září 1790 pak prošlo schválení emise jen poměrně těsnou většinou 508 ku 423 a čin tak byl vykonán. Bylo autorizováno vydání osmi set milionů nových *assignátů*, slavnostně bylo ale vyhlášeno, že za žádných okolností nebude dáno do oběhu více než 1,2 miliardy v papírových penězích. Aby byla jistota dvojnásobná, bylo také uzákoněno, že jakmile bude *assignátem* zapláceno za státní půdu,

tak bude spálen, a tudíž se bude udržovat ozdravná peněžní kontrakce. Oproti první emisi tyto nové bankovky nenesly žádný úrok.²³

Veliká byla radost národa nad touto novou emisí. Mezi množstvím pamfletů vyjadřujícím tuto radost, je nejzajímavější ten s názvem *Přítel revoluce*. Začíná takto: „Občané, čin byl vykonán. *Asignéty* jsou úhelným kamenem klenby, který byl slavně umístěn na své místo. Nyní Vám sděluji, že revoluce byla dokončena a zbývají už pouze jedna či dvě důležité otázky. Zbytek už je pouze detailem, který nás již nemůže zbavit potěšení obdivovat toto důležité dílo v jeho celistvosti. Provincie i obchodní města, která byla nejprve znepokojena návrhem na vydání tolika papírových peněz, nám nyní posílají vyjádření svých díků; kov vyšel z truhlic, aby se připojil k papírovým penězům. Cizinci k nám přicházejí ze všech koutů Evropy, aby hledali své štěstí pod zákony, které dnes obdivuje celý svět; a Francie, obohacená svým novým majetkem a svým národním průmyslem, který je připraven splnit svou povinnost, bude požadovat ještě další vytvoření papírových peněz.“

Francie se nyní plně oddala politice inflace, a pokud o tom mohly být dříve nějaké pochybnosti, pak nyní byly všechny odstraněny, a začalo být zřejmé, jak je neustále obtížnější zastavit národ, jakmile se jednou vydá po cestě znehodnocování měny. Národní shromáždění od počátku vykazovalo ohromující bezstarostnost při utrácení nově vytištěných peněz; veškeré podniky, ať už rozumné nebo bláznivé, které byly navrhovány „pro dobro lidu“, byly velmi lehce schvalovány. Následkem této štědrosti staré stížnosti na „nedostatek oběživa“ propukly nanovo; a obzvláště hlasité bylo volání po vydání více bankovek menších denominací. Levnější peníze z větší části vytlačily dražší; papír způsobil, že malé stříbrné a bronzové mince mizely z oběhu; všechny druhy soukromých směnek, obíhajících pod názvem „důvěrné směnky“, zaplavily Francii – v samotné Paříži jich bylo šedesát tři druhů. Tato nezaručená měna způsobila nekonečné zmatky a podvody. Jednotlivé francouzské okresy začaly vydávat svoje vlastní *asignéty* v malých denominacích, a tato činnost přiměla Národní shromáždění

²³ Viz Levasseur, díl I, str. 149.

odvolat svůj slavnostní slib, že v oběhu nebude nikdy více papíru než za 1,2 miliardy, a že veškeré *assignáty* použité na nákup státní půdy budou okamžitě spáleny.²⁴

V krátkém čase se do pokladny vrátilo sto šedesát milionů papírových *livres*. Podle předchozího zákona mělo být toto množství papíru staženo z oběhu. Místo toho, pod dojmem nezbytnosti, byla větší část z nich znovu vydána, a to v malých denominacích.

Bylo zde samozřejmě mnoho omluv pro toto nové vydávání malých denominací, jelikož pod dojmem teorie, že menší bankovky vytlačí stříbro z oběhu, byly před tím nejmenší povolené denominace *assignátů* padesát *livres*. Pro udržení stříbra a bronzu v oběhu bylo vyzkoušeno vše. Občané byli podněcováni zákonem, aby poslali své stříbrné nádoby a šperky do mincoven. Dokonce i král zaslal své zlaté a stříbrné nádoby a kostely a kláštery byly přinuceny zákonem zaslat do vládního tavicího tyglíku veškeré zlaté a stříbrné předměty, které nebyly absolutně nezbytné pro výkon veřejných bohoslužeb. Církevní zvony byly roztaveny a z jejich bronzů byly vyrobeny drobné mince. Ale drahé kovy a dokonce i měď se přes to všechno stávaly čím dál vzácnějšími. Uprostřed toho všeho byly zkoušeny nejrůznější triky. V listopadu 1790 Shromáždění nařídilo jednotný mincovní standard. Zvoleným kovem se stalo stříbro a poměr mezi stříbrem a zlatem byl změněn z 15 a ½ ku 1 na 14 a ½ ku 1 – ale vše bylo marné. Bylo shledáno nezbytným vydávat obávané papírové malé denominace, a na počátku stála emise sta milionů v pětifrankových bankovkách a zanedlouho, po všeobecném naléhání, byly na papíře emitovány rozličné malé denominace, až do jediného *sou*.²⁵

Přesto každá z těchto emisí, velká či malá, byla pouze kapkou vody do vyprahlého hrdla. Ačkoliv již nastal růst cen, který ukazoval, že množství potřebné pro oběh bylo překročeno, volání po „větším množství oběživa“ neustávalo. Tlak na nové emise se stával silnějším a silnějším. Pařížská ulice a Jakobínský klub byly obzvláště hlasití, a tak o několik

²⁴ Viz Levasseur, str. 151 a násl. Různé příklady těchto „důvěrných směnek“ jsou k nahlédnutí v knihovně Cornellovy university.

²⁵ Viz Levasseur, díl I, str. 155-156.

měsíců později, 19. června 1791, po několika málo proslovech a ve zlověstném tichu, byla schválena nová velká emise šesti set milionů; – méně než devět měsíců po všech slavnostních slibech o udržování omezeného množství papíru v oběhu. S výjimkou několika rozumných lidí celý národ opět pěl chvalo zpěvy.²⁶

V této lehkosti, s jakou byla schválena tato další emise, můžeme vidět působení zákona financí stejně jistého, jaký působí na poli fyzikálním. Pokud těleso padá z výšky, jeho rychlost se zvyšuje podle velmi dobře známého zákona: stejné je to s emisí nesmítenelné měny. První inflační bankovky byly prosazeny s velkými obtížemi, proti odhodlanému odporu a s většinou jen několika hlasů v téměř tisícíhlavém shromáždění; poté byly ovšem inflační opatření prosazována stále snadněji, a my máme příležitost vidět fungování tohoto zákona v průběhu dějin revoluce zcela jasně.

V rozdílných fázích této debaty rostly staré a zlověstné doktríny, které se objevily ke konci devatenáctého století i ve Spojených státech během takzvaného „greenbackového šílenství“ a „stříbrného šílenství“. Ve Francii byly vyvráceny již generace před Revolucí Turgotem, a to stejně brilantně, jako o století později ve Spojených státech Jamesem A. Garfieldem a jeho společníky. Byla to například doktrína, že jakákoliv měna, ať už ze zlata, papíru, kůže nebo libovolného jiného materiálu, odvozuje svou účinnost od oficiální pečeti, kterou nese, a vláda se tak může jednoduše zbavit svých dluhů a stát se bohatou a prosperující prostřednictvím tiskařského lisu – což je v zásadě teorie, která je základem americké doktríny „zákonných peněz“ (*fiat money*).

Nejprve to bylo mumlání, pak proslovy v Jakobínském klubu, v Národním shromáždění, novinových článcích a pamfletech šířených po celé zemi, které tuto doktrínu braly za potvrzenou. To mohlo stěží ovlivnit mysl těch rozumných, kteří znali kalamitu, která byla lidem, a to obzvláště chudším třídám, způsobena stejnou teorií, jež byla do praxe

²⁶ Viz Von Sybel, *History of the Revolution*, díl I, str. 265; také Lévassieur, díl I, str. 152-160

uvedena Johnem Lawem a vyvrácena Turgotem, ale posloužilo to k ovlivnění veřejného mínění ve prospěch dalších emisí *assignátů*.²⁷

Velká většina Francouzů se nyní stala beznadějnými optimisty, prohlašujícími, že inflace je prosperitou. Z jednoho konce Francie na druhý se valila vlna dobré nálady. Národ se opíjel papírovými penězi a tato dobrá nálada byla náladou opilce po prvním doušku; a měli bychom si povšimnout toho historického faktu, odpovídajícímu psychologickým faktům, že jak přicházely emise papírových peněz se stále menšími přestávkami, období dobré nálady byla stále kratší.

Začala se objevovat různá zlověstná znamení. Okamžitě po každé nové emisi přišel pokles hodnoty papírových peněz; podivná byla ovšem obecná neochota pojmenovat pravou příčinu tohoto znehodnocování. Pokles kupní síly papírových peněz byl v souladu s tím nejprostším ekonomickým zákonem, ale Francie nyní opustila rozum a utekla se k neochvějnému optimismu a jakémukoliv jinému vysvětlení nových obtíží krom toho pravého. Vůdčí členové Národního shromáždění trvali ve svých propracovaných proslovech na tom, že příčinou znehodnocování je zkrátka nedostatek vědomostí a důvěry mezi venkovskou populací, a navrhovali prostředky k jejich osvětlení. La Rochefoucauld navrhnul vydat provolání k lidem, dokazující pevnost měny a absurdnost preferování kovových mincí. Toto provolání bylo jednomyslně schváleno, ovšem stejně se páni poslanci mohli pokoušet venkovany přesvědčit o tom, že když smísí kvart vína s dvěma kvarty vody, tak dostanou nápoj o kvalitě původního neředěného vína.

Pozornost vzbudil další hrozivý fakt – kov mizel čím dál více. Vysvětlení tohoto faktu také ukazuje ohromující vynalézavost v nalézání nepravých příčin a vyhýbání se pravým. Velmi obvyklé vysvětlení podaly Prudhommovy noviny *Les Révolutions de Paris* ze 17. ledna 1791, které tvrdily, že mince „budou stoupat [v hodnotě] dokud lid neoběsí překupníky.“

²⁷ Turgotův argument proti „papírovým penězům“ viz A. D. White, *Seven Great Statesmen in the Warfare of Humanity with Unreason*, článek o Turgotovi str. 169.

Další populární teorií bylo, že Bourboni jakýmsi záhadným způsobem stahují všechny kovové peníze a posílají je do center svých intrik v Německu. Komické a současně tristní byly důkazy o rozšířenosti představ, že pokud bude oběšeno dostatečné množství lidí, zabývajících se obchodem, bude obnovena paritní hodnota *assignátů* ke zlatu.

Další oblíbenou představou bylo, že britští agenti operují v zemi a šíří názory nepřátelské k papíru. Bylo vyvinuto velké úsilí na odhalení těchto agentů a mnoho nevinných osob zakusilo hněv lidu, když na ně padlo podezření, že se podílejí na zdražování zlata a znehodnocování papíru. Dokonce i Talleyrand, jakkoliv byl chytrý, trval na tom, že příčinou je zkrátka to, že je moc velký dovoz a příliš malý vývoz zboží.²⁸ Stejně dobře mohl vysvětlit fakt, že když je olej smíchán s vodou, tak bude voda ve spod, kdyby řekl, že je to tím, že je olej navrchu. Toto zmizení kovu bylo výsledkem přirozeného zákona tak prostého a tak jistého ve svém působení, jako je gravitace; lepší peníze byly vytlačeny, protože mohly být používány horší.²⁹

Byly podniknuty určité kroky k nápravě. V Quilleboeufské municipalitě bylo nalezeno v držení jednoho občana značné množství kovových peněz. Ty byly zabaveny a zaslány Národnímu shromáždění. Lidé z tohoto města brali toto hromadění zlata jako výsledek nevlastenecké hamižnosti či šílenství, místo aby viděli, že je to následek přirozeného zákona fungujícího za určitých podmínek v každé zemi a v každé době. Marat poté vystoupil s tvrzením, že smrt je jediný patřičný trest pro osobu, která takto ukryla své peníze.

Začal se objevovat i další obtížný fakt. Ačkoliv papírových peněz bylo stále více, prosperity jaksi pozvolna ubývalo. Navzdory

²⁸ Viz De Goncourt, *La Société Française pendant la Révolution; Les Révolutions de Paris*, díl II, str. 216; Challamel, *Les Français sous la Révolution*; Senior, *On Some Effect of Paper Money*, str. 82; Bouchej a Roux, *Histoire Parlementaire*, etc., díl X, str. 216; Aulard, *Paris pendant la Révolution thermidorienne*, passim; a zvláště *Raport du burelu de surveillance*, díl II, str. 562, et seq. (4. – 24. prosinec 1795.)

²⁹ Znění a příklady obecného působení tohoto zákona viz Sumer, *History of American Currency*, str. 157, 158; také Jevons, *On Money*, str. 80.

veškerým emisím papíru byla obchodní aktivita čím dál křečovitější. Podnikání zamrzalo a obchod začínal stagnovat. Mirabeau ve svém proslovu, který rozhodl o druhé emisi papíru, trval na tom, že ačkoliv bankéři mohou utrpět, emise peněz bude velkou podporou pro manufaktury a přinese prosperitu jim a jejich dělníkům. Tito byli po určité dobu oklamáni, ale nakonec z tohoto klamu hrubě probuzeni. Množství peněz nejdříve stimulovalo produkci a vytvořilo v manufakturách velkou aktivitu, ale poptávka brzy opět poklesla a trh byl přesycen.

Navzdory nešťastné finanční politice minulých let a navzdory revokaci Nantského ediktu, kterým náboženská bigotnost vyhnala z království tisíce velice schopných protestantských pracovníků, francouzské manufaktury v době před revolucí plně rozkvétaly. V nejmnohemším vlněném zboží, ve výrobě hedvábí a saténu všech druhů, výběrové keramiky a porcelánu, i ve výrobě železa, oceli a mědi, zaujímaly přední místo na kontinentu. Předchozí změny se tohoto vysoce rozvinutého systému manufaktur dotkly vždy pouze na přechodnou dobu. Co ale nedokázala bigotnost Ludvíka XIV. a bezradnost Ludvíka XV., to zvládla tato manipulace s měnou během několika měsíců. Jedna manufaktura po druhé zastavovala výrobu. Například ve městě Lodève bylo propuštěno pět set dělníků z manufaktur na látky. Každá příčina, kromě té pravé, byla tomuto připisována. Vysoká cla byla uvalena na zahraniční zboží; vše, co mohly zvládnout tarify a celnice, bylo vyzkoušeno. Přesto byly největší manufaktury v Normandii zavírány, a ty ve zbytku země rychle následovaly a veliké množství dělníků ve všech částech země se ocitlo bez zaměstnání.³⁰ Toto nebyl případ pouze domácí poptávky.

Zahraněční poptávka, která také byla nejprve stimulována, brzy opadla. Tyto události by pravděpodobně nemohly být popsány lépe, než to udělal jeden z nejlepších historiků moderní doby, když řekl: „Je pravdou, že *assignáty* zprvu daly impuls obchodu ve městech i na venkově, ale toto očividné zlepšení nemělo pevné základy, a to ani ve městech. Kdekoliv se odehraje náhlá emise velkého množství

³⁰ Viz De Goncourt, *La Société Française pendant la Révolution*, str. 214.

papírových peněz, vždycky tam můžeme zprvu pozorovat rychlý nárůst obchodu. Velké množství oběživa uvede do pohybu veškerou energii obchodu i výroby; je snadnější než obvykle získat kapitál pro investice a obchod trvale dostává čerstvou potravu. Pokud tento papír představuje skutečný úvěr, založený řádně a na zákonné jistíně, z níž může odvodit pevnou a trvalou hodnotu, může být takový okamžik počátkem velké a široce rozšířené prosperity, jako například úžasné zlepšení anglického zemědělství, které bezpochyby bylo důsledkem emancipace zemských bankéřů. Pokud se naproti tomu jedná o papír nejisté hodnoty, jako tomu bylo v případě francouzských *assignátů* už v únoru 1791, nemůže poskytnout žádný trvalý prospěch. V jeden okamžik obchod možná obdržel impuls, o to násilnější, jelikož se každý snažil investovat svůj pochybný papír do budov, strojů a zboží, které si za všech okolností uchovává nějakou hodnotu. Takový pohyb byl viditelný ve Francii roku 1791 a z každé strany přicházely uspokojivé zprávy o výrobní aktivitě.“

„V tento okamžik francouzské manufaktury těžily z tohoto stavu věcí. Jelikož se jejich výrobky daly tak lacině zaplatit, proudily k nim objednávky ze zahraničí v takovém množství, že bylo obtížné uspokojit všechny zákazníky. Je snadné nahlédnout, že prosperita tohoto druhu musela brzy narazit na svůj limit. (...) Když pak došlo k dalšímu poklesu *assignátů*, tato prosperita nevyhnutelně zkolabovala a dostavila se krize o to destruktivnější, oč rozsáhlejší byly podniky a spekulace, do kterých se lidé pustili pod dojmem dřívějších příznivých vyhlídek.“³¹

Takto tedy došlo ke kolapsu ve výrobě a obchodu; stejně jako tomu bylo v rozličných obdobích v Rakousku, Rusku, Americe a všech ostatních zemích, kde se lidé snažili svojí prosperitu založit na nesměnitelném papíru.³²

³¹ Viz Von Sybel, *History of the French Revolution*, díl I, str. 281, 283.

³² Důkazy, že emise nesměnitelných papírových peněz měla z počátku stimulační účinky pro výrobu a obchod v Rakousku a později je zničila, viz Storchova *Ekonomie politique*, díl IV, str. 223; tentýž efekt pozorovaný v Rusku viz *ibid.*, konec IV dílu. Stejný efekt v Americe viz Sumnerova *History*

Tento národní kolaps výroby a obchodu byl děsivým vpádem do větších majetků; na ty méně majetné, kteří jsou závislí na svojí práci, ovšem tlačil s ještě intenzivnější tvrdostí. Kapitalisté mohli uložit přebytek papírových peněz do vládní pudy a čekat na výsledek; ale lidé, kteří potřebují svoje peníze k životu ze dne na den, utrpěli tou nejhorší bídou. Objevila se i další potíž v podobě naprosté nejistoty, co se týče budoucnosti. Dlouho před koncem roku 1791 nikdo nevěděl, jestli papírová bankovka představující sto *livres* bude mít o měsíc později kupní sílu jako devadesát, osmdesát či šedesát zlatých *livres*. Výsledkem byla obava kapitalistů vkládat své prostředky do obchodu. Podnikání tak dostalo smrtelný úder. Poptávka po práci se dále zmenšovala a díky nejistotě zmizely i veškeré dlouhodobé kontrakty. Obchod ve Francii se tak rozpadl v pouhé živoření z ruky do úst. Pro masy lidí se nákup každého předmětu denní potřeby stal spekulací – spekulací, v níž měl profesionální spekulant ohromnou výhodu oproti běžnému kupujícímu. Jak prohlásil jeden z nejbrilantnějších apologetů francouzské revoluční politiky: „Obchod byl mrtev; jeho místo zaujala loterie.“³³

Ani zde nebyla žádná kompenzující výhoda pro třídu obchodníků. Obchodníci byli nuceni připočítat k obvyklým ziskům sumu dostatečnou k pokrytí pravděpodobných či možných fluktuací na trhu, a ačkoliv ceny výrobků byly o to vyšší, mzdy za práci, díky množství propuštěných dělníků, poklesly.

Toto vše ovšem bylo ještě malým zlem v porovnání s daleko hlouběji zakořeněnými příznaky nemoci, která se nyní projevovala po celé zemi. Jedním z těchto příznaků bylo *vymizení spořivosti* mezi francouzským lidem. Francouzi jsou přirozeně spořiví; ale s takovým množstvím peněz a při nejistotě ohledně jejich budoucí hodnoty všechny obvyklé motivy k šetření a starostlivosti byly zmenšeny a nevázané požitkářství se šířilo po celé zemi. Dalším následkem byl nárůst spekulací a hazardu. S hojností papírové měny se v roce 1791 objevily

of American Currency, Obecná formulace tohoto efektu na zahraniční obchod viz McLeod *On Banking*, str. 186.

³³ Louis Blanc, *Histoire de la Révolution*, svazek XII, str. 118.

první úkazy této rakovinové nemoci, která vždy následuje v závěsu za velkou emisí nesměnitelných peněz – nemoci, která může být pro národ horší než válka, mor nebo hladomor. Ve velkých metropolích se při hazardních spekulacích rychle přesouvalo velké bohatství: na venkově vzrůstala nechuť ke klidné práci, umírněným ziskům a prostému životu. V pamfletu vydanému v květnu 1791 můžeme vidět, jak bylo ve vztahu k tomuto veřejné mínění zaslepené. Autor obrací pozornost k nárůstu hazardních spekulací se zbožím všech druhů těmito slovy: „Co bych měl říci o děsivém a skandálním burzovním makléřství, které se odehrává v Paříži přímo před očima našich zákonodárců – je toto hrozné zlo v současných podmínkách skutečně nezbytné?“ Autor pak mluví o burzovních spekulantech, jak používají těch nejzákladnějších prostředků k ovlivňování veřejného mínění pro svoje záměry; a poté navrhuje změny v rozličných dílčích záležitostech, ve víře, že toto bude dostatečná léčba zla, jenž mělo svoje kořeny v celém systému papírové měny. Stejně by lékař mohl předepisovat umývání vřidků na nemocná játra.³⁴

Nyní můžeme jasněji vidět některé z mnoha způsobů, kterým politika inflace okrádá pracující třídy. Jak se tyto vaky intrikujících pletichářů v městských centrech začaly nafukovat náhle nabytým bohatstvím, produkující třídy na venkově, ačkoliv měly ve svém držení více a více peněz, neustále chudly. Ve spekulacích provedených burziány a umožněných tisknutím peněz bylo ztraceno mnoho malých majetků, zatímco několik málo nabubřelých bylo rychle akumulováno ve velkých městech. To ochromilo velkou třídu ve venkovských obvodech, která zaměstnávala spoustu lidí.

V hlavních francouzských městech nyní vzrostl luxus a prostopášnosti, což bylo ještě větším zlem než rabování, jenž mu sloužilo. Na venkově se hazardérský duch rozšiřoval více a více.

³⁴ Viz *Extrait du registre des délibérations de la section de la bibliothèque*, 3. květen, 1791, str. 4, 5.

Jak řekl tentýž historik, kterého jsem již citoval: „Jaká je perspektiva pro venkov, když se celá jeho populace změní v bandu hazardních hráčů!“³⁵

Tento nezodpovědný a korupční duch nezůstal omezen pouze na obchodníky; pronikl i do oficiálních kruhů, a politikové, na nichž před nedávnou dobou nebylo stínu podezření, se stali zhýralými, bezohlednými, cynickými a nakonec zkorumpovanými. Samotný Mirabeau, který ještě před několika měsíci riskoval vězení i smrt, aby ustanovil konstituční vládu, začal nyní v tajnosti brát obrovské úplatky. Když byla za několik let, při pádu krále, otevřena slavná železná truhlice v Tuileriích, byly nalezeny důkazy, že na tomto karnevalu inflace a korupce byl pravidelně placeným spolupracovníkem králova dvora.³⁶ Vynalézavé okrádání lidu ve velkém bylo již dost špatné. Horší ale byla rostoucí korupce v úřednických a legislativních kruzích. Ze spekulací inflačního období se zrodil luxus a z něj se zrodila korupce. Vyrostla tak přirozeně, jako roste plíseň na hromadě špíny. Brzy začala být patrná v zákonodárném shromáždění i mezi novináři. Mirabeau určitě nebyl jediným případem. Takoví členové zákonodárského shromáždění, jako Jullien z Toulouse, Delaunay z Angers, Fabre d'Eglantine a jejich následovníci, byli notoricky nejznámější mezi těmi, kteří se snažili pomocí legislativy zvýšit nebo snížit cenu akcií, se kterými spekulovali. Delaunay, Jullien a Chabot přijali úplatek pěti set tisíc *livres* za prosazení zákonů vypočítaných na to, aby podpořily záměry jistých spekulantů. Je určitou útěchou, že téměř všichni zúčastnění skončili pod gilotinou.³⁷

³⁵ Von Sybel, díl I, str. 273.

³⁶ Viz Thiers, *Révolution*, kapitola XIV; také Lacretelle, díl VIII, str. 109; také *Memoirs of Mallet du Pan*. Popis intrik mezi dvorem a Mirabeauem a peněz, které mu byly vyplaceny, viz Reeve, *Democracy and Monarchy in France*, díl I, str. 213-220. Velmi úderné karikatury, které byly publikovány po otevření železné truhlice v Tuileriích, viz Challamel, *Musée*, etc. díl I, str. 341, kde je Mirabeau zobrazen jako kostlivec sedící na hoře dopisů a třímající Francouzskou korunu v jedné a pytel zlata v druhé ruce.

³⁷ Thiers, kapitola IX.

Je pravděpodobné, že celkový počet těchto zkorumpovaných zákonodárců byl menší, než panikáři v národě vykřikovali. Ale bylo jich dost na to, aby se rozšířila nedůvěra, cynismus a nedostatek víry v jakékoliv vlastenectví či ctnost.

II. Morální zkáza

Ještě horší byla morální zkáza celé země, která byla důsledkem náhlého nahromadění ostentativního bohatství v několika velkých městech a hazardérského spekulativního ducha, který se šířil z těchto velkých měst na venkov. Z toho pak povstal národní úpadek důvěry v dobré úmysly. Vlastenectví, kterým neotřásl strach z absolutní monarchie, machinace dvorské strany, okovy armády a hrozba celé monarchistické Evropy, bylo postupně rozloženo tímto spekulativním zvykem podníceným lacinými penězi. Na počátku, v diskusi předcházející první emisi papíru, Mirabeau a ostatní, kteří ji obhajovali, tvrdili, že vlastenectví, stejně jako osvícený vlastní zájem, přiměje lid k tomu, aby udržel hodnotu papírových peněz. Nyní se objevil pravý opak, jelikož dalším příznakem této nemoci, jenž se vždy objeví za podobných okolností, bylo to, že rozsáhlá třída dlužníků v národě byla přímo zainteresována na znehodnocování měny, v níž měla platit svoje dluhy. Jádrem této třídy tvořili ti, kteří nakoupili od vlády církevní pozemky. Pouze malá platba byla vyžadována při jejich nákupu a zbytek měl být uhrazen v odložených splátkách: množství lidí se tak zadlužilo, až jejich celkové dluhy dosáhly stovek milionů. Tito dlužníci samozřejmě viděli, že znehodnocování měny je v jejich zájmu; a připojili se tak ke třídě spekulantů, jejíž tendence byly stimulovány hojností papírových peněz a která se z velké části zadlužila v očekávání nárůstu nominálních hodnot. Ti hroší demagogové v politických klubech brzy začali hrát na tuto strunu; o něco později důležité osoby ze třídy dlužníků začaly sprádat intriky v Národním shromáždění. Zanedlouho se již třída dlužníků stala mocnou silou přítomnou ve všech společenských vrstvách. Od burzovních spekulantů zasedajících na Shromáždění k malým pozemkovým spekulantům ve venkovských obvodech; od kluzkých investorů na Pařížské burze až k překupníkům na místních trzích; tito všichni byli schopni přesvědčit lid, že jediná naděje pro národní prosperitu spočívá v další emisi papíru.

Tato velká třída dlužníků závisela na množství těch, kteří se nechali přesvědčit povrchními argumenty, a brzy získala kontrolu. Jakkoliv se to

může zdát podivné těm, kteří neviděli podobný děj již v předchozí době ve Francii a v rozličných dobách v mnoha rozličných zemích, ačkoliv každá další emise papíru skutečně věci zhoršila, mezi lidmi zavládlo široce rozšířené přesvědčení, že jen pokud bude vydáno *dostatečné* množství papíru a bude s ním vychytraleji naloženo, z chudých se stanou bohatí. Tudíž veškerá opozice byla marná.

V prosinci 1791 byla Zákonodárnému shromáždění předložena zpráva ve prospěch další velké emise, tentokrát tři set milionů. Ve vztahu k této zprávě Cambon prohlásil, že více peněz je sice zapotřebí, ale tázal se: „V době, kdy spekulace probíhají s takovou zuřivostí, dáte jim novou sílu dodáním tolika nových peněz do oběhu?“ Takovéto starosti měly ovšem malý dopad. Dorisy prohlásil: „V oběhu ještě není dostatek peněz; kdyby byl, tak by prodeje národní půdy byly mnohem rychlejší.“ A oficiální zpráva o jeho proslovu konstatuje, že tato slova byla odměněna potleskem.

Dorisy poté trval na tom, že národní pozemky mají hodnotu přinejmenším 4,3 miliardy *livres* a řekl: „Proč by členové [shromáždění] měli předstupovat před tribunál a rozrušovat Francii? Neobávejte se ničeho; vaše měna je zajištěna bezpečnou zárukou.“ Pak následovala oslava vlastenectví francouzského lidu, které bude schopno přenést národ přes veškeré potíže.

Další mluvil Becquet a ten prohlásil, že „Oběh peněz se snižuje s každým dnem.“

17. prosince 1791 byla nařízena další emise. Celkem již bylo autorizováno vytištění 2,1 miliardy a tato nová emise byla doplněna prohlášením, že skutečné množství v oběhu nikdy nepřesáhne 1,6 miliardy. Před touto emisí hodnota bankovky 100 *livres* v Paříži již poklesla na 80 *livres*³⁸; ihned po ní poklesla na 68 *livres*. Jakou cenu měly sliby o celkovém omezení množství, můžeme usoudit z faktu, že tato deklarace přišla sotva rok po té, která slibovala celkové omezení papírových peněz v oběhu na 1,2 miliardy a ani ne měsíc po jiné, v níž

³⁸ Důkazy o tomto a dalších poklesech kupní síly *assignátů* viz Caron, *Tableaux Dépréciation du papier-monnaie*, Paříž, 1909, str. 386.

se Zákodárné shromáždění slavnostně zapřísahalo, že celkové množství v oběhu nebude nikdy vyšší než 1,4 miliardy.

Škody, které již byly patrné při dřívějších emisích, nyní byly rozšířeny; ale tou nejzvláštnější věcí, která povstala z celého tohoto chaosu, byl *nový systém politické ekonomie*.

V prosloveh, novinových článcích a pamfletech této doby se začínají objevovat tvrzení, že znehodnocená měna konec konců není tak špatnou věcí; že zlato a stříbro jsou neuspokojivým standardem pro měření hodnot; že je dobré mít měnu, která bude platit pouze v království, nebude opouštět zemi a oddělí tak Francii od ostatních národů; že manufaktury tak budou podpořeny; že obchod s jinými národy může být prokletím a izolace tudíž může být požehnáním; že zákony politické ekonomie platí pro jiné doby a nejsou aplikovatelné na toto období; že obvyklá pravidla politické ekonomie jsou možná vhodná pro poskoky despotů, ale nikoliv pro svobodné a osvícené obyvatele Francie na konci osmnáctého století; že současný stav věcí je ve skutečnosti požehnáním. Veškeré tyto ideje a další stejně podivné vyplouvaly na povrch v debatách o množství nových témat.³⁹

Během čtyř měsíců přišla do Zákodárného shromáždění další zpráva, stejně vynalézavá jako předchozí. Sděluje se v ní: „Naše komise dospěla k přesvědčení, že množství oběživa bylo před revolucí daleko vyšší, než kolik je *assignátů* dnes: ovšem v té době peníze obíhaly pomalu a dnes obíhají rychle, takže jedno sto milionů *assignátů* zastane práci dvou set milionů kovových peněz.“ Zpráva předvíдалa další vzestup cen, ale jakými prazvláštními kejklemi došla k závěru doporučujícímu další inflaci. Mezitím papírový *assignát* o nominální ceně 100 *livres* poklesl na začátku února 1792 na 60 *livres* a během tohoto měsíce poklesl dále na 53 *livres*.⁴⁰

³⁹ Viz zvláště *Discours de Fabre d'Eglantine*, v *Moniteuru* 11. srpna 1793; také debata v *Moniteuru* 15. září 1793; také Prudhomova *Révolutions de Paris*. Množství argumentů ve stejném duchu, viz množství pamfletů, novinových článků a proslovů během „greenbackového šílenství [Greenback Craze]“ a úsilí o neomezenou ražbu stříbra ve Spojených státech.

⁴⁰ Viz Caron, *Tableaux Dépréciation du papier-monnaie*, str. 386.

V březnu se stal ministrem financí Clavière, který byl obzvláště hrdý na svůj podíl při obhajobě *assignátů*, a nyní tlačil na jejich další vydávání vášnivěji než kdy dříve. 30. dubna téhož roku došlo k páté velké emisi papírových peněz ve výši tři set milionů: v téže době se Cambon výhrůžně tvářil na veřejné věřitele jako na „boháče, staré finančníky a bankéře.“

Brzy bylo pozastaveno splácení úroků z veřejných dluhů ze všech půjček vyšších než deset tisíc *franků*.

Toto bylo mnohými vítáno jako opatření v zájmu chudších vrstev, ovšem výsledek tohoto opatření poškodil právě je nejvíce ze všech. Od tohoto okamžiku kapitál potichu utíkal tím tisícovým způsobem, jaký finanční vychytralost může vymyslet. To, co pak zachránilo tisíce pracujících ve Francii před hladověním, bylo, že byli odvedeni do armády a posláni umírat na desítkách bojišť v cizích zemích.

V poslední červnový den roku 1792 se objevila další brilantní zpráva od Fouqeta, ukazující, že celkové množství papíru v oběhu je okolo 2,4 miliardy, ale zároveň prohlásila, že národní pozemky mají cenu o něco vyšší, než je tato suma. Byla schválena emise dalších tří set milionů. Všechny ceny poté opět stouply mimo jediné – ceny *práce*. Jakkoliv se to může zdát podivné, znehodnocovaná měna zvýšila enormně ceny veškerých výrobků, zastavení tolika manufaktur a útěk kapitálu způsobil naopak to, že platy byly v létě 1792, po třech letech inflace, na stejné úrovni, jako byly o čtyři roky dříve – tedy patnáct *sou* za den. Neexistuje žádný názornější příklad pravdivosti slov pronesených Danielem Websterem, že „ze všech nástrojů vymyšlených k podvedení pracujících tříd žádný nebyl účinnější, než jejich ošálení papírovými penězi.“⁴¹

Jedna emise za druhou následovala nyní v intervalu několika měsíců a 14. prosince 1792 vyšlo oficiální sdělení, že dosud bylo emitováno 3,5 miliardy, z čehož 600 milionů bylo spáleno a 2,8 miliardy se v současnosti nachází v oběhu.

⁴¹ Von Sybel, díl I, str. 509, 510, 515; také Villeneuve Bargemont, *Histoire de l'Economie Politique*, díl II, str. 213.

Pokud máme na mysli, jak poklesl celkový objem obchodů, a že kupní síla *livre* či *franku*, pokud soudíme podle cen základních výrobků, byla přibližně poloviční ve srovnání se současnou kupní silou našeho dolaru, snadno rozpoznáme, do jakého zla byla Francie zanesena. Jak mánie pro papírové peníze pokračovala, dokonce i *sous*, vyrobené z roztavených kostelních zvonů, začaly mizet z oběhu a byly nahrazovány papírem v denominacích jeden *sou* či půl *sou* a dokonce i čtvrt *sou*.⁴²

Nyní ovšem národ získal další zdroj bohatství a to konfiskacemi rozsáhlého majetku těch vlastníků, kteří utekli ze země. Odhady z roku 1793 oceňují tento majetek celkem na 3 miliardy *franků*. Následkem toho se pokračovalo s vydáváním papírových peněz na základě staré teorie, že jsou zajištěny slavnostním příslibem těchto pozemků patřících státu.

Zákonodárné shromáždění v roce 1792 schvalovalo nové emise papíru doslova každý měsíc, takže na konci ledna 1793 se stále více přicházelo na to, že celková suma papírových peněz v oběhu bude v této chvíli okolo 3 miliard *franků*. To vše se dosud projednávalo veřejně na zasedáních Národního a Zákonodárného shromáždění. Nyní ovšem dva výbory – Výbor veřejného bezpečí a Finanční výbor – začaly nařizovat nové emise v soukromí, na tajných zasedáních.

Ve výsledku se emise stále zvyšovaly a bylo najato dalších čtyři sta dělníků, aby doplnily ty, kteří se zabývali výrobou těchto papírových peněz již dříve. A přesto byli všichni tak zavaleni prací od šesti hodin ráno

⁴² Kupní síla peněz v té době viz Arthur Young, *Travels in France during the Years 1787, 1788 a 1789*. Poznámky o malých denominacích s příklady satirických veršů na ně psaných viz Challamel *Les Français sous la Révolution*. str. 307, 308. Viz také Mercier, *Le Nouveau Paris*, vydání 1800, kapitola CCV, nazvaná *Parchemin Monnaie*. Série těchto malých bankovek je k nahlédnutí ve Whitově sbírce v knihovně Cornellovy university. Jsou zašpiněné a velmi opotřebované, jelikož byly ale vytištěny na pergamen, zůstávají dodnes čitelné. Vydaná čtvrt *sou*, viz Levasseur, str. 180.

do osmi do večera, že začali stávkovat za zvýšení mezd a byli úspěšní.

43

Následky tohoto vydávání peněz byly nyní daleko bolestivější a patrnější širšímu okruhu lidí. Předměty denní potřeby enormně zdražily a další ceny neustále rostly. Řečníci v Zákonomárném shromáždění, v klubech, na místních shromážděních i jinde se nyní pokoušeli osvětit lid jmenováním všech rozličných důvodů pro tyto rostoucí ceny krom toho pravého. Obviňovali zkorumpovanost ministrů, nedostatek vlastenectví umírněných, intriky šlechtické emigrace, lakomost boháčů, monopolistického ducha obchodníků, zvrácenost hokynářů – a to vše jako příčinu současných potíží.⁴⁴

Tento úpadek vládního papíru byl zprvu někdy maskován fluktuacemi. V některých dobách hodnota měny *rostla*. Po vítězství u Jemappes a všeobecnému úspěchu francouzské armády proti zahraniční intervenci, spolu s další konfiskací půdy, vzrostla v listopadu 1792 hodnota papírových *sta franků* z 57 na 69 kovových *franků*; ale klesající tendence brzy pokračovala a v září 1793 *assignáty* poklesly pod 30. Pak nová vítězství a brilantní výkony řečníků na tribunách dodaly další dočasnou vlnu důvěry, takže v prosinci 1793 stouply nad 50. Ovšem navzdory těmto fluktuacím se tendence k poklesu vždy obnovila a stala se rychlejší než dříve.⁴⁵

Pařížské pradleny, když zjistily, že mýdlo je tak drahé, že si ho stěží mohou koupit, požadovaly, aby všichni hokynáři, kteří se snažili zachovat si něco ze svých malých majetků a odmítali prodávat své zboží za papír, kterým byla Francie zaplavená, byli potrestáni smrtí; trhovkyně a radikálové z Jakobínského klubu hlasitě požadovali zákon, který by „srovnal hodnotu papírových peněz a stříbrných mincí.“ Bylo také požadováno, aby byla uvalena daň na bohaté ve výši čtyř set milionů franků, za níž by se nakoupil chléb. Marat hlasitě vykřikoval, že lid by měl vyřešit svoje problémy tím, že oběsí hokynáře a vyrabuje

⁴³ Viz Levasseur, díl I, str. 176.

⁴⁴ Chaumetův brilantní výčet falešných důvodů pro pokles měny viz Thiers, Shoberlův překlad vydaný Bentleyem, díl III, str. 248.

⁴⁵ Tyto fluktuace viz Caron, *ibid*, str. 387.

jejich obchody. Výsledkem bylo, že 28. února 1793 začal dav maskovaných mužů a žen rabovat v pařížských skladištích a obchodech. Nejprve požadovali pouze chléb, brzy ale brali i kávu, cukr, rýži a vše, co jim přišlo pod ruku – látky, oblečení i luxusní zboží všech druhů. Bylo vyrabováno přes dvě stě obchodů a skladišť, což trvalo šest hodin a pořádek byl obnoven až poté, co byla davu přislíbena výpomoc ve výši sedmi milionů *franků*. Nová politická ekonomie začala nést svoje první ovoce. Projevilo se to i na pařížské radnici, kde na stížnosti vypleněných obchodníků Roux za ohromného potlesku odpověděl, že „hokynáři pouze dávali lidu nazpět to, oč ho před tím sami okradli.“

A když byl dav takto koupěn ústupky a uklidněn řečením, vláda získala čas k přemýšlení. A nyní přišla se sérií neuvěřitelných opatření – a přesto byla všechna naprosto logická.

Tři z nich získaly ve francouzských dějinách neslavné prvenství a prvním z nich byly nucené půjčky.

Vzhledem k tomu, že dobře zaopatření občané se zdáli být čím dál vlažnější ve své podpoře politiků vládnoucích nyní zemi, rozliční demagogové v Národním konventu (který nyní nahradil Národní, Ústavodárné a Zákonodárné shromáždění) našli snadný terč pro hlasité a dlouhé denunce. Výsledkem mimo Konvent byla rostoucí aktivita gilotiny; výsledkem uvnitř Konventu byla nová opatření proti všem, kteří měli peníze, a 22. června 1793 Konvent rozhodl, že všichni ženatí muži s příjmem vyšším než deset tisíc *franků* a svobodní s příjmem vyšším než šest tisíc *franků* budou muset povinně poskytnout státu půjčku zajištěnou zkonfiskovanou půdou po emigrantech. Počítalo se s tím, že toto opatření přinese státní pokladně sto milionů *franků*. Objevila se ovšem potíž. Tolik boháčů buď uprchlo, nebo ukrylo své bohatství, že se nesešla ani pětina této očekávané sumy a brzy tak byl přijat další zákon, který nařizoval nucené půjčky i těm z příjmy pouze okolo jednoho tisíce *franků* – čili dvou set dolarů v dnešních amerických penězích. Tyto „půjčky“ byly progresivní. Méně majetní platili jednu desetinu, ti s příjmem nad devět tisíc franků celou polovinu ze svého příjmu. Nebyla přijata žádná opatření ke splacení těchto půjček, ale

certifikáty mohly být použity k nákupu zkonfiskovaných nemovitostí církve a šlechty.⁴⁶

Pokud tato první zkušenost ukazuje, jak přirozeně vedou „papírové“ peníze k despotismu, další není o nic méně názorná v tom, jak snadno vedou ke zneuctění uzavřených dohod.

Jak jsme viděli, první emise *assignátů* na sobě nesla portrét krále; v dalších emisích po ustavení republiky byl tento symbol ovšem zavržen. Tato změna vedla k rozdílnému hodnocení papírových peněz vydaných dříve a později. Divoké bláznovství fanatiků a demagogů vedlo k rozšíření přesvědčení, že stávající stav věcí nemůže vydržet; že Bourboni se po nějaké době asi vrátí a v tom případě nový král zruší platnost papíru, který byl vydán Republikou, ale bude uznávat tuto první emisi nesoucí portrét a tudíž i záruku krále. Tak se stalo, že tato první emise měla vyšší hodnotu než ty pozdější. Jako reakce na tyto podmínky bylo navrženo zrušit platnost celé této první emise. Marně rozliční rozumnější členové Konventu dokazovali, že tyto peníze, jichž bylo celkem pět set padesát osm milionů *franků*, nesou slavnostní záruku národa stejně jako krále. Jediné, čeho Clambon, který vedl v té době finance, dosáhl, byla klauzule údajně chránící chudé, že se tato demonetizace nedotkne bankovek nižších denominací než sto *franků*; a také bylo odsouhlaseno, že veškeré tyto bankovky budou nadále přijímány při placení daní a prodeji zkonfiskovaného majetku církve a šlechty. Na argument vznesený proti tomuto porušení národní důvěry odpověděl Danton, který tehdy byl na vrcholu svojí moci, že pouze aristokraté mohou dávat přednost bankovkám s královým portrétem a pronesl svoji slavnou větu: „Napodobte přírodu, která pečuje o zachování druhu, ale nemá žádné slitování s jednotlivci.“ Zákon byl přijat 31. července 1793, jeho zbytečnost se však prokázala již po dvou měsících, kdy Konvent schválil další velkou emisi dvou set milionů *franků*, z větší části v *assignátech* o denominacích mezi deseti *sous* a

⁴⁶ Jeden z certifikátů nucených půjček je k nahlédnutí ve Whitově sbírce v knihovně Cornellovy university.

čtyřmi sty *franky*, a když bylo před koncem roku schváleno vydání dalších pěti set milionů.⁴⁷

Třetím důsledkem rozsáhlých peněžních emisí byly zákony o *maximu*. Už v listopadu 1792 Robespierřův společník Saint-Just, když viděl růst cen životních nezbytností, navrhl schéma, podle něhož by tyto ceny měly být určeny zákonem, aby byly v určitém poměru ke mzdám pracujících tříd. Tento plán zůstal v myslích lidí a nabýval tvaru v rozličných rezolucích a dekretech, až kulminoval 29. září 1793 v Zákonech o *maximu*.

Ačkoliv veškerá tato legislativa byla bezohledná, nebyla úplně neopatrná. Byly ustanoveny komise odborníků, které měly prozkoumat ceny a na jejich radu byla přijata „čtyři pravidla“, jež se zdála státníkům oné doby jako mistrovské řešení všech obtíží.⁴⁸

Zaprvé: cena každého předmětu životní potřeby bude zafixována jako jedna a jedna třetina jeho ceny z roku 1790.

Zadruhé: veškeré náklady na dopravu budou započítány do ceny při fixní sazbě za míli.

Zatřetí: pět procent bude přidáno jako zisk velkoobchodníka.

Začtvrté: deset procent bude přidáno jako zisk maloobchodníka.

To vše se zdálo být velmi rozumné.

Nastaly opět velké oslavy. Zpráva byla představena a podporována Barrèrem, který byl tehdy na vrcholu své řečnické slávy: dnes je znám hlavně ze zobrazení Macaulayem. Nic nemohlo obstát před Barrèrovou výmluvností. Prohlásil, že Francie dosud trpěla kvůli „*Monarchistickému* obchodu, který hledal pouze zisk,“ zatímco to, co potřebovala, a čeho se jí nyní dostane, je „*Republikánský* obchod – obchod s přiměřeným ziskem a vlasteneckými ctnostmi.“ Radostně

⁴⁷ Detaily těchto transakcí viz Levasseur, *ibid*, díl I, kapitola 6, str. 181. Originály těchto bankovek nesoucích portrét Ludvíka XVI. jsou k nahlédnutí ve Whitově sbírce v knihovně Cornellovy university. Jejich perfektní fotografie viz Dewarmin, *Cent Ans de numismatique Française*, díl I, str. 143-165.

⁴⁸ Pro tvrzení ukazující na neklid a nepořádek, jež přinutil Konvent k zavedení „*Maxim*“ viz Levasseur, díl I, str. 188-193.

zdůrazňoval fakt, že „Jediná Francie se může těšit z takového obchodu, jaký neexistuje u žádného jiného národa.“ O politické ekonomii mluvil jako o „té vědě, kterou šarlatáni zkorumpovali, pedanti zamlžili a které si akademici neváží.“ Francie, jak řekl, má dnes něco lepšího. „Potřeby francouzského lidu již nebudou špehovány, aby obchodní třídy mohly svévolně získávat výhody.“⁴⁹

Prvním výsledkem *Maxim* bylo to, že lidé zkoušeli veškeré prostředky, jak se vyhnout fixním cenám ustanoveným v zákonech a sedláci prodávali jen tak málo svojí produkce, kolik mohli. Toto zintenzivnilo nedostatek a lidé ve velkých městech začali být odkázáni na příděly. Byly vydány přidělové lístky, které měly zajistit držiteli určité množství chleba, cukru, mýdla, vlny či uhlí za oficiální ceny, co by pokrylo naléhavé potřeby.⁵⁰

Přišlo se ovšem na to, že *Maxima*, se svými čtyřmi zjevenými pravidly, nemohou fungovat dobře – a to ani za pomoci těch nejprísnejších opatření. Ve větší části Francie se dost dobře nedala vynutit. Co se týče zboží zahraničního původu, nebo zboží, do jehož produkce vstupovalo nějaké zboží zahraničního původu, válka zvedla jeho cenu vysoko nad cenu povolenou prvním pravidlem. Obchodníci tudíž nemohli toto zboží prodávat za cenu požadovanou zákonem, aniž by se tím zruinovali. Výsledkem bylo, že jich mnoho zanechalo obchodu a ten zbytek nutil platit kupující enormní částky z toho přirozeného důvodu, že při prodeji a obchodování riskovali svůj vlastní život. A to, že tyto obavy nebyly rozhodně bezdůvodné, můžeme vidět z denních seznamů odsouzených pod gilotinu, kde často figurují jména lidí obviněných z porušení zákona *Maxim*. Výroba tak byla velmi omezena a často i znemožněna a zemědělství bylo potlačeno. K nalezení zboží, které začali sedláci a obchodníci ukrývat, byla založena výzvědná síť a slíbena odměna informátorům ve výši jedné třetiny z hodnoty nalezeného zboží. Pro šíření teroru soudní tribunál ve Štrasburku nařídil zničit obydlí každého, kdo by se pokusil prodat za cenu vyšší, než byla

⁴⁹ Viz Levasseur, *ibid*, díl I, str. 195-225.

⁵⁰ Ukázky těchto lístků jsou k nahlédnutí ve Whitově sbírce v knihovně Cornellovy university.

stanovena zákonem. Sedlák často zjistil, že se mu nevyplatí prodat za cenu požadovanou zákonem, ale když se snažil zadržovat svoje obilí či dobytek, často mu byly uzmuty násilím a mohl mluvit o štěstí, když se mu nakonec povedlo vyvážnout holým životem.⁵¹

Konvent se i nadále snažil rozetnout gordický uzel. Nařídil, že jakákoliv osoba, prodávající pouze za zlaté či stříbrné mince nebo činící jakékoliv rozdíl mezi kovem a papírem, má být uvězněna v řetězech na šest let; že kdokoliv by odmítl přijmout platbu dluhu v *assignátech*, nebo přijal *assignáty* s diskontem oproti kovu, zaplatí pokutu tři tisíce *franků* při prvním takovém prohrěšku, podruhé zaplatí šest tisíc *franků* a bude uvězněn na dvacet let v řetězech.

Později, 8. září 1793, byl trest za takové přestupky zvýšen na smrt a konfiskaci veškerého majetku a byla nabídnuta odměna za informace o jakékoliv takové kriminální transakci. Vrchol násilností nastal, když v květnu 1794 Konvent uzákonil smrt pro jakoukoliv osobu usvědčenou z toho, že se „zeptala před tím, než byl uzavřen obchod, v jakých penězích bude platba provedena.“ To nebylo vše. Ministr financí Cambon brzy viděl, že nejhorším nepřítelem jeho politiky jsou zlato a stříbro. Tudíž pod jeho vedením Konvent 13. listopadu 1793 pod těmi nejhroznějšími tresty zakázal veškerý obchod s drahými kovy. Asi o rok později přišlo zrušení samotných *Maxim*.⁵²

Je snadné pochopit, že zákony o *Maximech* byly naprosto logické. Kdykoliv nějaký národ svěří svým zákonodárcům vydávání měny, která není směnitelná za standardní mince užívané v obchodě mezi civilizovanými národy, svěřuje jim zároveň pravomoc snížit nebo

⁵¹ Od těchto obvinění ke gilotině viz oficiálně zveřejněné rozsudky a také seznam obviněných ve Whiteově sbírce. Také seznamy denně vycházející v *Moniteuru*. Výzvědný systém viz Levasseur, díl I, str. 194.

⁵² Viz Levasseur, *ibid*, díl I, str. 186. Argumenty, že konvent k této drakoniánské legislativě nebyl veden nezbytností, ale svými despotickými tendencemi viz Von Sybelova *History of the French Revolution*, díl III, str. 11, 12. Obecné rozpracování teorií, které byly základem „*Maxim*,“ viz Thiers; velmi zajímavý obraz od očitého svědka absurdit a bídy jimi způsobené viz Mercier, *Nouveau Paris*, vydání 1800, kapitola XLIV.

zvýšit hodnotu jakékoliv věci v držení kteréhokoliv občana. Ludvík XIV. prohlásil, že veškerý majetek ve Francii patří jemu, a to, co drží soukromé osoby, drží jen z jeho milosti a je to, jako by tento majetek byl v jeho vlastních truhlicích. Ovšem i toto tvrzení bylo překonáno konfiskační pravomocí prováděnou v zemi, kde místo toho, aby ponechali měření hodnot na standardu společném pro celý svět, ponechají jeho zvyšování či snižování libovůli legislativců. Když je taková pravomoc udělena, pravomoc stanovovat ceny je v ní nevyhnutelně obsažena také.⁵³

Někdo by mohl tvrdit, že tato opatření byla nutná vzhledem k probíhající válce. Pro nic by se asi nenašlo méně důkazů než pro takovou námitku. Tato válka se brzy pro Francii vyvíjela velmi úspěšně. Byla vedena z větší části na cizím území a vojska se živila množstvím kontribucí získávaných z těchto okupovaných území. Tato válka byla jednou z těch, v níž ztráty jdou očividně na úkor budoucích generací a nejprve dochází, smutným způsobem, ke stimulaci obchodu a výroby. Hlavní vina za tuto zla padá na oběživo celého národa; kvůli němuž všechny hodnoty neustále fluktuují, podnikání je znesnadňováno, obchodní energie je Paralyzována, umírněnost podemleta, spořivost umenšena, extravagance podpořena, a to vše vydáváním nesměnitelné měny. Zdravý způsob, jak pomocí obchodu uspokojit enormní požadavky Francie v prvních revolučních letech, byl představen opravdovým státníkem a rozumným finančníkem Du Pontem de Nemours na samotném počátku. Ukázal, že používat tentýž papír jako

⁵³ Pro souhrn ze zpráv výborů se seznamem článků pod tím zahrnutých a s rozličnými zajímavými detaily, viz Villeneuve Bergemont, *Histoire de l'Economie Politique*, díl II, str. 213-239; také Levasseur, *ibid.* Kuriózní příklady velmi přísných trestů za velmi malá porušení zákonů vztahujících se k těmto záležitostem, viz Louis Blanc, *Histoire de la Révolution française*, svazek X, str. 144. Prohlášení Ludvíka XIV viz *Memoirs od Louis XIV for the Instruction of the Dauphin*. Jednoduché představení způsobu, jakým se vykonávání této pravomocí stalo jednoduše konfiskací veškerého soukromého majetku ve Francii, viz Mallet Du Pan, *Memoirs*, Londýn 1852, díl II, str. 14.

oběživo a jako prostředek k prodeji národních nemovitostí je jako používat tentýž nástroj k holení i otvírání ústřic.⁵⁴

Padl argument, že hodnota *assignátů* klesala, protože nebyly dobře zajištěné; že zajistit je vládními nemovitostmi bylo stejně marné, jak když Spojené státy při finančních potížích ve svém raném období zajistily bankovky svými pozemky. Tato námitka je naprosto chybná.

Vládní pozemky v naší zemi byly daleko od center kapitálu a bylo obtížné být se tam jen dostat; francouzské národní nemovitosti byly blízko center – dokonce i přímo v centrech – a každý je mohl snadno prozkoumat. Naše pozemky byly neproduktivní divočinou; jejich byly zúrodněné a produktivní, jejich průměrná produktivita na trhu v obvyklém období byla tři až čtyři procenta.⁵⁵

Bylo také namítáno, že pokus zajistit *assignáty* vládními nemovitostmi selhal díky obecnému nedostatku důvěry v trvání nové vlády a vlastnických titulů od ní získaných. Každý důkladnější student tohoto období musí vědět, že toto je zavádějící tvrzení. Vše ukazuje na to, že velká většina francouzské populace měla až fanatickou důvěru ve stabilitu nové vlády během větší části revolučního období. Ti, co neměli důvěru v bezpečnost *assignátů*, stejně jako ti, co neměli důvěru k papírovým penězům Spojených států během naší občanské války, tvořili jen malou menšinu. A ačkoliv existovaly pochybnosti ohledně investic do francouzské půdy, francouzský lid měl jistě stejnou důvěru v bezpečnost držení vládní půdy, jako jakýkoliv lid může mít při velkých emisích vládních dluhopisů: je dokonce jisté, že mohl mít daleko větší důvěru v půdu jakožto jistinu, než obvykle mají moderní národy při velkých emisích dluhopisů obdržených za platbu nesměnitelným papírem. Existoval jeden prostý fakt, na který poukázal John Stuart Mill, díky kterému bylo pro většinu lidí *assignáty* obtížné převést na nemovitosti: a to byl ten, že velká většina lidí si zkrátka nemohla dovolit investovat mimo svůj obor a svoje působiště.

⁵⁴ Viz Du Pontovy argumenty, jak byly citovány Levasseurem.

⁵⁵ Louis Blanc mluví o tomto faktu jako o dostatečném důkazu nadřazenosti francouzských *assignátů* nad americkou Kontinentální měnou. Viz jeho *Histoire de la Révolution française*, svazek XII, str. 98.

A tak jsme viděli, jak lehce se národa zmocnily ty nápady, které se tak snadno dají rozvinout ze systému papírových peněz; nápad, že běžné vládní potřeby mohou být legitimně uspokojeny prostřednictvím tiskařského lisu, že bez daní se takto vláda může obejít. Následkem toho se tiskařský lis stal jediným zdrojem, který vládě zůstal a vzrůstající objem papírových peněz byl každým dnem patrnější.

Mnohé bezpochyby překvapí zjištění, že navzdory těmto evidentním výsledkům nadměrného vydávání peněz starý pokřik o „nedostatku oběživa“ nikdy neutichnul; nedlouho po každé emisi, jedno jak veliké, se objevil znovu a s větší silou než dříve.

Každý rozumný student finanční historie ovšem dobře zná tento fenomén, který se objevuje při každé takové emisi oběživa – protože je v souladu s přirozenou zákonitostí. Reálné problémy nevězí v nedostatku peněz a dřívější problémy se tak objeví znovu, jakmile se ceny přizpůsobí novému objemu oběživa. Mezi emisí a tímto přizpůsobením ovšem dojde k malému oživení obchodu a obvykle se zvýší objem úvěrů.⁵⁶

V srpnu 1793 se objevila nová zpráva od Cambona. Nikdo, kdo jí čte, nemůže nebyť neohromen tou směsí schopností a bláznovství. Jeho plán jak se vypořádat s veřejnými dluhy přežil všechny změny režimu té doby, ale jeho naložení s inflační měnou bylo naprostým selháním.

Proti Du Pontovi, který přesvědčivě ukázal, jak divoké rozmnožování papírových peněz vede přímo ke zkáze, Cambon unesl většinu na velkých shromážděních a v klubech čirou smělostí – smělostí zoufalce. Vášeň v podpoře *assignátů* se stala jeho náboženstvím. Národní konvent vydal v roce 1793 celkem přes 3 miliardy *assignátů*, z čehož asi 1,2 miliardy byly uvedeny do oběhu. A přesto Cambon pevně trval na tom, že zabezpečení papírové měny je dokonalé.

Vrchol jeho vášně nastal tehdy, když jako aktiva národní pokladny započítal reparace, které, jak prohlásil, Francie jistě obdrží po svém budoucím vítězství nad národy, s nimiž je ve válce. Jako

⁵⁶ Viz Sumner, *ibid*, str. 220.

vlastenecké přesvědčení to bylo obdivuhodné; jako základ pro financování smrtící.⁵⁷

Vyzkoušel asi vše. Zavedl velmi propracované schéma získávání prostředků, které ve spojení se systémem emisí dalo vzniknout tomu, co bylo v té době známé jako „*schéma interkonvertibility*.“ Rozličnými druhy přesvědčování i nátlaku – s gilotinou vždy výhružně stojící v pozadí – se snažil přimět držitele *assignátů*, aby je vyměnili za státní dluhopisy nesoucí úrok pět procent, když všichni rozuměli tomu, že jakmile bude třeba splácet, bude vydáno více papíru. Vše bylo marné. Oficiální statistiky ukazují pokračující pokles *assignátů*.

Nucené půjčky, které stáhly do státní pokladny miliardu v papíru, zbrzdily tento pád, ale pouze na okamžik. „*Interkonvertibilní schéma*“ mezi měnou a dluhopisy selhalo stejně, jako selhalo „*interkonvertibilní schéma*“ mezi měnou a půdou.⁵⁸

Účinnějším opatřením byl zákon konfiskující majetek všech Francouzů, kteří opustili Francii po 14. červenci 1789 a dosud se nevrátili. To dodalo novou záruku pro papírové peníze.

O této rozsáhlé kapitole finančního bláznovství se někdy mluví, jako by byla následkem přímého jednání lidí naprosto nezkušených ve světě financí. To je ovšem hrubá chyba. To, že divocí snílci sehráli rozhodující úlohu při zavedení systému papírových peněz, je pravdou; že ho spekulanti a zainteresovaní finančníci zhoršili je také pravdou; ale muži, kteří třímali otěže francouzských financí během Vlády Teroru a prováděli tyto experimenty, které se nám dnes zdají tak monstrózní, aby zachránili sebe a svou zemi před povodní, jenž vše unášela k finanční zkáze, byli obecně počítáni mezi nejzkušenější finančníky v Evropě. Zvláště Cambon se řadil k předním expertům. Katastrofální výsledky veškeré jeho odvahy a schopností při pokusu postavit se proti záplavě papírových peněz ukazují, jak bezmocní jsou

⁵⁷ Viz Levasseur, *ibid*, díl I, str. 178.

⁵⁸ Viz Cambonova *Zpráva*, 15. srpna 1793, str. 49-60; také *Nařízení z 24. srpna 1793*, oddíl 31, kapitoly XCVI-CIII. Také, *Tableaux de la dépréciation de papier monnaie dans le department de la Seine*.

ti nejzručnější mistři finančních kouzel při usměrňování proudu v kalamitě papírových peněz, jakmile je jednou spuštěna; a jak zbytečná jsou veškerá opatření, která mohou být zavedena, pokud jsou v rozporu se základním přirozeným zákonem.

Měsíc po měsíci, rok po roce, nové emise stále pokračovaly. Mezitím bylo podniknuto všechno možné pro udržení hodnoty papíru. Městští radní v Métách složili slavnostní přísahu, že *assignáty* budou mít tu samou cenu jako by byly z kovu – ať už při nákupu nebo prodeji a množství dalších oficiálních institucí následovalo jejich příkladu. Ve shodě s těmi, kteří stejně jako pařížské trhovkyně věřili, jak to bylo napsané v jejich slavné petici, že „by měl být přijat zákon, který papírové peníze učiní stejně dobré jako zlato,“ Couthon v srpnu 1793 navrhl a prosadil zákon, který trestal jakoukoliv osobu, jenž by prodala *assignáty* za méně než jejich nominální hodnotu, vězením na dvacet let v řetězech a později prosadil zákon, který učinil z investic Francouzů do zahraničí kriminální delikt trestaný smrtí.⁵⁹

K překvapení velké většiny Francouzů hodnota *assignátů*, poté, co pominula momentální vlna strachu, těmito opatřeními nebyla permanentně zvýšena: naopak tento „zákonný“ papír byl zatvrzele poslušný přirozeného zákona financí a jak byla vydána další emise, jeho hodnota se snížila. Zdálo se dokonce, že papírové peníze mají magickou moc přeměnit prosperitu v těžkosti a dostatek v hladomor. Rok 1794 byl výjimečně úrodným: a přesto s nastávajícím podzimem přišel nedostatek zásob a se zimou přišly nepokoje. Důvod je ovšem prostý a sekvence příčin a následků v této historii je absolutně logická. Nejprve Shromáždění vydalo inflační měnu a dramaticky zvýšilo ceny. Poté bylo nuceno zavést arbitrární cenové stropy na výrobky nezbytných životních potřeb. Tyto stropy, jakkoliv mohly vypadat vysoké, brzy byly níže než reálné náklady na výrobu; mnoho sedláků tudíž buď zasel méně, nebo svoji produkci vůbec nedodali na trh.⁶⁰ Jako obvykle v takových situacích byly příčiny potíží hledány všude jinde jen ne na pravém místě. Ve všech částech země byla přijata ta nejpřísnější

⁵⁹ Příklad Mét a dalších měst viz Levasseur, *ibid*, díl I, str. 180.

⁶⁰ Viz Von Sybel, díl III, str. 173.

opatření, která měla donutit sedláky dodat zboží na trh, mlynáře ho semlít a obchodníky ho prodat.⁶¹ Emise papírových peněz pokračovaly. Na konci roku 1794 bylo v oběhu 7 miliard v *assignátech*.⁶² V květnu 1795 to již bylo 10 miliard, v červenci 14 miliard; a hodnota sto *franků* v papíru postupně klesala na čtyři *franky* ve zlatě, poté na tři a poté na jeden a půl.⁶³ Podivné se ovšem zdálo, že ačkoliv toto znehodnocování rychle pokračovalo, opět se dostavilo očividné oživení obchodní aktivity. Mnoho nadějí se upínalo k faktu, že navzdory poklesu papíru zde byl výjimečně živý obchod se všemi druhy trvalého majetku. Kterýkoliv předmět trvalé hodnoty byli někteří lidé v nouzi ochotni prodat, byli jiní vypočítaví lidé ochotni koupit a zaplatit dobrou cenu v *assignátech*. Zanedlouho se ale přišlo na to, že toto je pouze jeden z nejnepokojivějších výsledků působení přirozeného zákona, který vždy vstupuje do hry za takových okolností. Je to zkrátka aktivita té bystřejší části lidí, kteří se snaží vyměnit své papírové peníze za cokoli, co si zachová hodnotu, až nastane kolaps, který předvídají. Samotná tato obchodní aktivita je zkrátka symptomem choroby, kdy se ti vypočítavější zbavují *assignátů* a nakládají je na bedra lidové masy.⁶⁴

Zajímavé je podívat se uprostřed toho všeho na působení dalšího prostého zákona financí. Vězení, gilotiny, dvacet let v řetězech za prodej papíru za menší než nominální hodnotu, smrt pro investory do zahraničních cenných papírů, vše bylo bezmocné. Národní konvent, bojující proti celému světu a proti revoltám na vlastní půdě ukázal titánskou sílu, ale v boji proti jednomu prostinkému přirozenému zákonu byl ve své slabosti politováníhodný. *Louis d'or* zůstával na trhu

⁶¹ Viz Thiers; detailní příklady kuriózních opatření zavedení k donucení sedláků a obchodníků aby dodali zboží na trh, viz Senior, Přednášky *Následky papírových peněz*, str. 86, 87.

⁶² Viz Von Sybel, díl IV, str 231.

⁶³ Viz Von Sybel, díl IV, str. 330; také tabulky se znehodnocením v *Moniteuru*; také oficiální zprávy ve Whiteově sbírce; také Caronovy *Tables*, etc.

⁶⁴ Příklady způsobů, jimiž tyto výměny *assignátů* za hodnotný majetek probíhaly v období rychlého znehodnocování papíru, viz Challamel, *Les français sous la Révolution*, str. 309; také Say, *Economie Politique*.

jako strážce, který každý den s neomylnou přesností odhaluje pokles hodnoty *assignátů*; strážce, který nejde podplatit ani zastrašit. Stejně úspěšně se mohl Národní konvent snažit zastrašit námořní kompas, aby přestal ukazovat sever. 1. srpna 1795 měl tento zlatý *louis* (25 *franků*) cenu 920 papírových *franků*; 1. září 1200 franků; 1. října 2600 franků; 1. prosince 3050 franků. V lednu 1796 měl cenu 7200 *franků*, čili jeden *frank* ve zlatě měl cenu 288 *franků* v papíru. Ceny veškerých komodit stouply téměř úměrně.⁶⁵ Spisy z této doby nám mohou odhalit některé zajímavé detaily. Thibaudeau ve svých Memoárech mluví o libře cukru za 500 *franků*, mýdla za 230 *franků*, svíček za 140 *franků*. Mercier ve svých živoucích obrazech francouzské metropole tohoto období zmiňuje 600 *franků* jako cenu za jednu jízdu fiakrem a 6000 jako útratu za jeden den. Příklady z jiných zdrojů jsou následující: cena mouky stoupla ze dvou franků v roce 1790 na 225 *franků* v roce 1795; cena páru bot z 5 *franků* na 200; cena klobouku ze 14 *franků* na 500; máslo na 560 *franků* za libru a medu na 900 *franků*.⁶⁶ Ceny všeho tedy enormně vzrostly *krom ceny práce*. Jak byly manufaktury zavírány, mzdy poklesly, a jediný fakt, který je později držel nahoře, se zdál být ten, že tolik pracovníků bylo odvedeno do armády. Z tohoto stavu věci povstal politováníhodný obrovský podvod. Lidé, kteří předvíдали tyto výsledky a zadlužili se, samozřejmě mohli oslavovat. Ten, kdo si v roce 1790 vypůjčil 10 000 *franků*, mohl svůj dluh v roce 1796 zaplatit přibližně ekvivalentem 35 *franků*. Vznikaly zákony, aby čelily tomuto zneužití. Už v roce 1794 byl navržen plán, zveřejňovat oficiální „tabulky znehodnocení“, podle nichž by se urovnávaly dříve sjednané

⁶⁵ Téměř kompletní denní tabulka znehodnocení, viz *Příloha Moniteuru* z 2. října 1797; také Caron, *ibid.* Tržní ceny *louis d'or* z prvního každého měsíce viz Montgaillard. Viz také *Oficiální seznamy* ve Whiteově sbírce. Tabulka ukazující vzestup hodnoty zlatého franku během jediného týdne viz Dewarmin, *ibid.*, díl I, str. 136.

⁶⁶ Viz *Mémoires de Thibaudeau*, díl II, str. 26, také Mercier, *Le Nouveau Paris*, díl II, str. 90; kuriózní příklady míry znehodnocení měny viz Whiteova sbírka. Viz také rozšířenou tabulku srovnání hodnot v letech 1790 a 1795. Viz Levasseur, *ibid.*, díl I, str. 223-224.

dluhy, ovšem to se ukázalo jako marné. 18. května 1796 si v Národním konventu stěžoval jeden mladík, že jeho starší bratr, který zdědil nemovitosti po jejich otci, vyplatil ostatním dědicům jejich podíly v *asignétech*, a že on tudíž dostal sotva jednu tři setinu reálné hodnoty svého podílu.⁶⁷ Aby se vypořádali s případy jako tento, přijali poslanci zákon, který zaváděl „poměrné měřítko“. Jako standard hodnoty *asignétu* byl určen ten stav, kdy jich bylo v oběhu 2 miliardy, a zákon určil, že při placení dluhů se má přičíst 25% k částce původně vypůjčené za každých dalších 500 milionů přidaných do oběhu.

V souladu s tímto zákonem, člověk, který si vypůjčil 2 000 *franků* v době, kdy byly v oběhu 2 miliardy, a vrátil je v době, kdy bylo v oběhu 2,5 miliardy, by svému věřiteli zaplatil 2500 *franků*. Toto opatření samozřejmě přineslo nové zlo a ještě horší, pokud je to možné, než to předchozí.⁶⁸

Přirozeně se vkrádá otázka: *Na koho toto znehodnocení měny dopadlo především?* Když tato měna spadla na jednu tři setinu své nominální hodnoty a poté už byla zcela bezcenná, ve kterých rukou jí skončilo nejvíce? Odpověď je jednoduchá. Použijí zde slov toho moudrého historika, kterého jsem již citoval: „Před koncem roku 1795 byly papírové peníze téměř výhradně v rukou pracujících tříd, zaměstnanců a lidí malých prostředků, jejichž majetek nebyl dostatečně velký, aby si mohli dovolit investovat do zboží nebo národních pozemků.“⁶⁹ Finančníci a lidé s většími prostředky byli dost předvídaví na to, aby uložili tolik prostředků, kolik jen bylo možné, do věcí s trvalejší hodnotou. Pracující neměli takovou předvídavost, schopnosti ani prostředky. Na ně nakonec dopadla veškerá tíže ztráty. Po prvním kolapsu se ozval křik trpících. Cesty a mosty byly

⁶⁷ Obdobný případ v naší zemi viz Sumner, *History of American Currency*, str. 47.

⁶⁸ Viz Villeneuve Bargemont, *Histoire de l'économie politique*, díl II, str. 229.

⁶⁹ Viz Von Sybel, díl IV, str. 337, 338. Srovnej také Challamel, *Histoire Musée*, díl II, str. 179. Důvody, proč tento papír nebyl investován do půdy lidmi vlastnicími méně prostředků a pracujícími viz Mill, *Political Economy*, díl II, str. 81, 82.

zanedbány; mnoho manufaktur bylo zavřeno v čiré bezmoci... Nikdo necítil jakoukoliv důvěru v budoucnost v jakémkoliv ohledu; jen hrstka si troufla na obchodní investice s nějakým delším výhledem a bylo pokládáno za bláznovství odpírat si potěšení, která mohl člověk získat okamžitě – akumulovat nebo spořit pro tak nejistou budoucnost.“⁷⁰

Tento finanční systém byl doprovázen politickým systémem o nic méně nepředvídatelným, a oba systémy navzájem prohlubovaly svoje chyby. Divocí radikálové, kteří poslali pod gilotinu nejprve všechny royalisty, poté všechny vůdčí republikány, nyní bojovali mezi sebou a jednotlivé frakce odesílaly jedna druhou stejným směrem: hébertisté, dantonovci, robespierrovci, následovaly jedna po druhé v rychlém sledu. Poté co títo demagogové a tvůrci frází takto odešli ze scény, dostala se v říjnu 1795 k moci nová vláda – tvořená hlavně přeživšími členy předchozích skupin, kteří odhodili své principy a skupule – Direktorium.

Nalezli zemi zcela zbídačenou, a jediný zdroj příjmů, který měli v té chvíli k dispozici, bylo vytištění více papíru a jeho vydání ještě za mokra přímo z lisu. Tyto nové emise byly větší, než všechny předchozí, a byly již prováděny bez schválení zákonem. Objevily se stížnosti, že armáda tiskařů a rytců nedokáže uspokojit poptávku po *assignátech* – že dokáží vyrobit maximálně sedmdesát milionů denně, zatímco vláda denně utrácí osmdesát až devadesát milionů. Čtyři miliardy *franků* byly vydány během jediného měsíce, o měsíc později tři miliardy a další měsíc opět čtyři miliardy, dokud nebylo celkem vytištěno přes 35 miliard.

Kupní síla tohoto papíru již nebyla téměř žádná. 22. prosince 1795 bylo uzákoněno, že celkové vydané množství bude omezeno na 40 miliard, včetně všeho, co bylo vydáno před tím, a že poté budou měděné tiskařské pláty rozbity. Navzdory tomu bylo vytištěno ještě 10 miliard navíc. 18. února 1796 v devět hodin ráno, za přítomnosti velkého davu, byly tiskařské stroje, pláty a papír vyneseny na Vendomské náměstí a na místě, kde dnes stojí Napoleonův sloup, byly slavnostně rozbity a spáleny.

⁷⁰ Viz Von Sybel, díl IV, str. 222.

Krátce poté se objevila Camusova zpráva, že celkový objem vydaných papírových peněz za méně než šest roků revoluční vlády byl přes 45 miliard *franků*; z čehož přibližně 6 miliard bylo anulováno či spáleno a na konci katastrofy tak je v oběhu přibližně 40 miliard. Byl také nejvyšší čas ukončit tento systém, jelikož zlatý „*louis*“, tedy pětadvacet *franků* v kovu, jak jsme viděli, měl v únoru cenu 7200 *franků* a při posledním kótování jeho cena neklesla pod 15 000 *franků* v papírových penězích – tedy jeden *frank* ve zlatě měl nominální cenu 600 papírových *franků*.

Takové tedy byly výsledky vlády radikálů a snílků.⁷¹

⁷¹ Viz zvláště *Levasseur Histoire des classes ouvrières et de l'industrie en France*, díl I, str. 219, 230 a passim; také De Nervo, *Finance française*, str. 280; také Stourm, jak bylo již citováno. Přesné množství assignátů v oběhu při jejich konečném zrušení udává Dewarmin, (díl I, str. 189): 39 999 945 428 *livres* či *franků*.

III. Emise nového papíru

Prvním novým opatřením Direktorია bylo vypsání nucených půjček šesti set milionů *franků* od nejbohatších tříd; to ale nakonec nic nepřineslo. Hrozné bylo, když osoba přinucená poskytnout tuto půjčku zjistila, že za *asignát* na sto *franků* dostane záruku pouze na jeden *frank*. Poté padl návrh na založení Národní banky; ale kapitalisté se zdráhali angažovat se v bankovníctví, dokud zněl v ulicích pokřik rozzuřeného davu proti každému, kdo měl něco společného s penězi. Nakonec Direktorium vymyslelo jiný prostředek. Nebyla to žádná novinka. Vyzkoušeli jsme to též na našem kontinentu a to dvakrát před tím a jednou potom: poprvé v koloniálním období; podruhé během Konfederace a naposled to byla „Jižanská Konfederace“, a zde ani jinde to nefungovalo. Zkušenost ale podléhá teorii – a prostý obchodnický smysl finanční metafyzice. Bylo zkrátka rozhodnuto vydat nový papír, který by byl „plně zabezpečený“ a „stejně dobrý, jako zlato.“

Tento nový papír měl být vydáván pod názvem „*mandáty*“ a aby byl „plně zajištěn,“ byly vybrány nemovitosti ve veřejném vlastnictví o hodnotě plně se rovnající nominální hodnotě této emise. Kdokoliv, kdo by nabídl jakékoliv množství *mandátů*, měl mít možnost získat do vlastnictví vládní půdu; její cena měla být určena dvěma experty, jedním vládním a jedním jmenovaným kupcem, a obchod se měl odehrát bez formalit a zdržení, která byla obvyklá při nakupování půdy *asignáty*.

Asi tou nejméně domyšlenou věcí na celé situaci byl ten fakt, že vláda, tlačena požadavky ze všech stran, pokračovala ve vydávání starých *asignátů* a v tentýž okamžik je diskreditovala veřejnými přípravami na vydávání nových *mandátů*. A to ještě, aby se mohly stát *mandáty* „stejně dobrými, jako zlato,“ plánovalo se nucenými půjčkami a dalšími prostředky snížit množství *asignátů* v oběhu natolik, aby se jejich hodnota zvýšila na jednu třicetinu hodnoty zlata, pak udělat z *mandátů* zákonné platidlo a nahradit jimi *asignáty* v poměru jedna ku třiceti. Nikdy nebyla velká očekávání zklamána krutěji. Ještě před tím, než se první *mandáty* dostaly z tiskařského lisu, jejich hodnota spadla na pětatřicet procent jejich nominální hodnoty; poté rychle spadla na

patnáct, na pět a nakonec v srpnu 1796, šest měsíců od první emise, na tři procenta. Tento plán tedy selhal – stejně jako selhal v Nové Anglii v roce 1737; stejně jako selhal v naší Konfederaci v roce 1781; stejně jako selhal Jižanské Konfederaci během občanské války.⁷²

Aby udržela svou novou měnu, zkusila vláda každou metodu, na kterou vynalézavost může přijít. Byly vydávány pamflety sepsané speciálně pro každou společenskou vrstvu, vysvětlující její výhodnost. Pamflet podepsaný *Marchant* a věnovaný „lidem dobré vůle“, byl jedním z těch velmi rozšířených, a *Marchant* si v něm dával práci ukázat veliké výhody *mandátů* oproti *assignátům*: jak může být s jejich pomocí půda získána mnohem snadněji; jak je jejich zabezpečení daleko lepší; jak nebudou za žádných okolností ztrácet hodnotu, jako tomu bylo s *assignáty*. Ale ještě než stačil čerstvě vytištěný pamflet oschnout, krutá realita již vyvrátila jeho argumenty.⁷³

Když nepomohlo přesvědčování po dobrém, nastoupil opět starý plán trestních opatření. Monot navrhl trestat všechny, kteří by na veřejnosti mluvili proti *mandátům*; Talot si přisadil, že tresty by měly být obzvláště přísné. Tak bylo uzákoněno, že kterákoliv osoba by „slovně nebo písemně znevažovala *mandáty*, má být odsouzena k pokutě jeden až deset tisíc franků; v případě opakovaného přestupku na čtyři roky v řetězech.“ Bylo také uzákoněno, že kdokoliv by odmítl přijmout *mandáty*, zaplatí napoprvé pokutu ve výši sumy, kterou odmítl přijmout; napodruhé desetkrát tolik; napotřetí bude potrestán dvěma roky vězení. Zde ovšem také proti těmto opatřením začal působit přirozený zákon, který je stejně neúprosný ve všech zemích.

⁷² Detaily systému *mandarátů* velmi důkladně podané viz Thiers, *History of the French Revolution*, Bentleyho vydání, díl. IV, str. 410-412. Vydávání *assignátů* a *mandarátů* ve stejnou dobu viz Dewarmin, díl I, str. 136; také Levasseur, díl I, str. 230-257. Popis tohoto pokusu a jeho selhání v Americe v roce 1737 viz Sumner, str. 27-31; popis selhání stejného pokusu v roce 1781 viz Morse, *Life of Alexander Hamilton*, díl I, str. 86, 87. Totéž selhání v Rakousku viz Sumner, str. 314.

⁷³ Viz *Marchant, Lettre aux gens de bonne foi*.

Tento pokus ho přemoci se ukázal stejně marným ve Francii, jako tomu bylo před lety v Americe. Žádná vyhláška nemohla zastavit klesající tendenci tohoto nového papíru, „plně zabezpečeného“ a „stejně dobrého, jako zlato“; zákony, které vládnuou financím, totiž nevznikají v parlamentech či kongresech.

Čas od času se zkoušely rozličné nové finanční triky, některé vynalézavé, většinou ovšem drastické. Bylo uzákoněno, že veškeré *assignáty* o hodnotě větší než sto *franků* přestanou obíhat na začátku června 1796. To ovšem pouze zničilo poslední zbytky důvěry k vládním bankovkám jakéhokoli druhu. Dalším pokusem bylo uzákonit, že papírové peníze mají být „přirozeným a neměnným standardem hodnoty“ a jeden *frank* by tudíž měl být roven deseti librám pšenice. To také selhalo. 16. července authority, zoufalé nad regulováním stávající měny, uzákonily, že si lidé mohou papír, ať už *assignáty* nebo *mandáty*, přijímat za jakou hodnotu chtějí a obchody uzavírat v jaké měně si zamlou. Hodnota *mandátů* pak rychle klesla ke dvěma procentům nominální hodnoty a *assignáty* i *mandáty* se nadále propadaly ještě hlouběji. Pak byl 4. února 1797 vydán zákon, že tiskařské zařízení pro výrobu *mandátů* má být zničeno, stejně jako bylo to na výrobu *assignátů*, že ani *assignáty* ani *mandáty* již nebudou zákonným platidlem, a že staré dluhy vůči státu mohou být ještě nějakou dobu placeny tímto vládním papírem v kurzu jedno procento z jeho nominální hodnoty.⁷⁴ Pak, o tři měsíce později, bylo nařízeno, že *assignáty* za 21 miliard, které jsou dosud v oběhu, budou anulovány.

Nakonec 30. září 1797 přišel rozkaz Direktorია, že dvě třetiny národního dluhu budou splaceny v poukazech na zkonfiskované nemovitosti a zbývající „konsolidovanou třetinu“, jak byla nazvána, bude zapsána do *Velké knihy národního dluhu*, a bude splácená postupně, jak bude vláda schopná získávat prostředky.

Co se týče poukazek, které byly nuceni přijmout věřitelé státu, jejich cena klesala stejně rychle jako cena *assignátů* a *mandátů*, přibližně na tři procenta nominální hodnoty.⁷⁵ A „konsolidovaná

⁷⁴ Viz Sumner, str. 44; také De Nervo, *Finance française*, str. 282

⁷⁵ Viz De Nervo, *Finance française*, str. 282; také Levasseur, díl I, str. 236.

třetina“ dluhu byla až do příchodu Bonaparta z větší části splácena papírovými penězi, které postupně klesaly až k šesti procentům svojí nominální hodnoty. Od května 1797 byly jak *assignáty*, tak *mandáty* prakticky bezcenné.

Tak skončila vláda papírových peněz ve Francii. 2,5 miliardy *mandátů* a 45 miliard *assignátů* zkrátka již nikdo nepřijímal: celý národ, chudí i bohatí, byl od jednoho konce na druhý ve finančních troskách.

Co se týče změny cen předmětů každodenní potřeby, pomůže je osvětlit výťah z tabulky zveřejněné v roce 1795 a převedené na americkou měnu.

Za bušl mouky	40 centů	45 dolarů
Za bušl slámy	18 centů	10 dolarů
Za fůru dřeva	4 dolary	500 dolarů
Za bušl uhlí	7 centů	2 dolary
Za libru cukru	18 centů	12,5 dolaru
Za libru mýdla	18 centů	8 dolarů
Za libru svící	18 centů	8 dolarů
Za hlávkou zelí	8 centů	5,5 dolaru
Za pár bot	1 dolar	40 dolarů
Za pětadvacet vajec	24 centů	5 dolarů

Tyto ceny z poloviny roku 1795 byly ale ještě mírné ve srovnání s těmi koncem roku a během roku následujícího. Zcela autentický příklad vypadá následovně:

Libra chleba	9 dolarů
Bušl brambor	40 dolarů
Libra svící	40 dolarů
Fůra dřeva	2 500 dolarů

Tolik tedy k chudým lidem. Pokud jde o ty považované za bohaté, mohli bychom se zmínit o výrobcích strojů, který roku 1790 šel na

odpočinek s 321 000 *livres*, aby se hodnota jeho jmění do roku 1796 scvrkla na 14 000 *franků*.⁷⁶

Z tohoto obecného neštěstí, způsobeného vývojem a kolapsem papírových peněz ve Francii, existovalo samozřejmě několik výjimek. V Paříži a několika dalších velkých městech muži jako Tallien, z bezcenné a zkažené třídy spekulantů a překupníků, povstali nad troskami množství menších majetků. Tallien, jeden z nejhorších demagogických „reformátorů“ a určité množství jemu podobných, měli dostatek protřelosti, aby se stali milionáři, zatímco z jejich obětí, které se hlasitě dožadovaly větších emisí papíru, se staly žebráci.

Luxus a extravagance hazardérů s měnou a jejich rodin se stala jednou z nejtypičtějších atributů jakéhokoliv obrazu společenských podmínek té doby.⁷⁷

O několik let dříve se přední ženy francouzské společnosti vyznačovaly vznešeností charakteru a střídmostí v oblékání hodnou římských matrn; to se ale teď změnilo. V čele společnosti stanula madame Tallien a další jí podobné, divoké v extravagancích, denně hledající nové rafinovanosti v luxusu a požadující po svých manželech a milencích obrovské sumy k uspokojení svých tužeb a rozmarů. Pokud takové sumy nemohly být získány čestně, pak to muselo být nečestně. Čím více člověk zkoumá toto období, tím jasněji vidí, že obraz podaný Thibaudeauem, Challamelem a De Goncourtem není v žádném ohledu přehnaný.⁷⁸

⁷⁶ Viz tabulky z *Gazette de France* a příklady z dalších zdrojů v Levasseurovi, díl I, str. 223-224.

⁷⁷ Mezi mnoha názornými příklady znehodnocujícího účinku „inflace“ na Francii pod Direktoriem je pravděpodobně nejlepší ten od Lacretella, díl XIII, str. 32-36. Obdobné situace v naší zemi v roce 1819 viz tvrzení z Nilesova *Registru* v Sumnerovi, str. 80. Příklady ožebračených rodin stejně jako rodin náhle zbohatnuvších viz Levasseur, díl I, str. 237.

⁷⁸ Madame Tallien a luxus spekulantské třídy viz Challamel, *Les français sous la Révolution*, str. 30, 33; také De Goncourt, *Les français sous le Directoire*. Co se týče rozmáhání se hříšnosti v Paříži a demoralizaci policie viz Levasseur, *ibid.*

Kontrast mezi těmito tvory z období Direktororia a většinou ostatních lidí byl ohromný. Vskutku i velká většina lidí z bohatších tříd utrpěla ztrátu a pracující třídy, zaměstnanci všech druhů a lidé z fixním příjmem a malými prostředky na tom byli ještě hůře. Tito byli pravidelně odkázáni pouze na vládou zavedené denní přiděly chleba v množství jedna libra na osobu. Tento chleba byl často nevhodný k jídlu a rozděloval se dlouhým frontám mužů, žen a dětí, kteří často na něj museli čekat od úsvitu do soumraku. Bohatší mohli rozličnými prostředky, mezi nimiž bylo hlavně úplatkářství, dostat lepší chleba, ale pouze za enormní cenu. V květnu 1796 byla tržní cena dobrého chleba v papíru 80 *franků* (16 dolarů) za libru a o něco později se jídlo nedalo za papírové peníze dostat vůbec a to za jakoukoliv cenu.⁷⁹

A objevily se další znepokojivé finanční potíže. Zatímco enormní sumy v papíru byly dávány do oběhu revoluční vládou, další enormní sumy vznikaly paděláním kriminálníky a nepřáteli Francie. Ty pocházely nejen z různých částí Francouzské republiky, ale téměř ze všech sousedních zemí, a jejich hlavním zdrojem byl Londýn. Odtud hrabě Joseph de Puisaye odesílal náklady falešného papíru, výborně vyrytého i vytištěného, skrze přístavy v Bretani do dalších částí Francie. Jeden z nákladů, který zabavil generál Hoche, měl nominální hodnotu deset milionů *franků*. Rozpoznat tyto Londýnské padělky bylo extrémně obtížné i pro odborníky; pro většinu populace to bylo zhora nemožné.

V různých dobách odbojní royalisté z La Vendee i odjinud také tiskli svoje peníze. Vydávali bankovky s Bourbonským znakem – *fleur-de-lis*, portrétem Dauphina (jako Ludvíka XVII.) a magickými slovy „*De Par le Roi*“, a velké části populace v odbojných krajích je byly nuceny přijímat. Tyto bankovky se objevovaly dokonce ještě v roce 1799.

80

⁷⁹ Viz Levasseur, díl I, str. 237.

⁸⁰ Ukázky padělaných *assignátů* jsou k nahlédnutí ve Whiteově sbírce v knihovně Cornellovy university, ale jejich velká série v rozličných vydáních a také policejní varování a popisy mnoha variant a historie jejich vydávání je v Dewarminovi, díl I, str. 152-161. Fotografické kopie Royalistických *assignátů*

Finanční agonie byla prodloužena pokusy získat zdroje dalšími „nucenými půjčkami“ a ostatními zdiskreditovanými opatřeními, ale když nyní skončily papírové peníze, kov se začal opět znovu objevovat – nejprve v množství dostatečném pro malý objem obchodů, který po kolapsu zbyl. Poté, jak poptávka vzrůstala, množství kovu plynulo z celého světa, aby jí uspokojilo a národ se pomalu zotavoval z dlouhých orgií papírových peněz.

Thibaudeau, velmi všímavý pozorovatel, nám vypráví ve svých *Memoárech* o velkém strachu, který panoval ohledně potřeby oběživa v mezidobí, kdy papír bude mizet a mince bubou přicházet; žádná taková potřeba ovšem nebyla pocítěna – mince přicházely postupně tak, jak bylo třeba.⁸¹

Nic by nemohlo lépe doložit tvrzení jednoho z nejbystřejších moderních státníků, že „Peníze zde vždy budou.“⁸²

Ale ačkoliv došlo k obnovení jisté úrovně prosperity – obzvláště ve srovnání s bídou během orgií papírových peněz – zotavení probíhalo pomalu. Akutní utrpení způsobené zkázou přinesenou *assignáty*, *mandáty* a dalším papírem, trvalo téměř jedno desetiletí, ale období zotavení trvalo téměř jednu celou generaci. Teprve po čtyřiceti letech se kapitál, průmysl, obchod a úvěry dostaly na předrevoluční úroveň. A také to přivedlo k moci „muže na koni“, který založil monarchii na troskách republiky a zmařil miliony životů pro své císařství, které by měly být připočteny k milionům obětovaným Revoluci.⁸³

Takové tedy byly stručně načrtnuté hlavní rysy tohoto nejohroženějšího, nejenergičtějšího a nejvytrvalejšího pokusu nahradit přirozené zákony ve financích schopností zákonodárných sborů a

atd. viz také Dewarmin, str. 192- 197. Fotografie pravděpodobně poslední vydané royalistické bankovky nesoucí slova *Pro Deo, pro Rege, pro Patria a Armée Catholique et Royale* s datem 1799 a na sumu 100 *livres*, viz Dewarmin, díl I, str. 204.

⁸¹ Obdobná očekávání „šoku,“ který nenastal při obnově plateb kovem v Massachusetts, viz Sumner, *History of American Currency*, str. 34.

⁸² Viz Thiers.

⁸³ Viz Levasseur, díl I, str. 246.

standard hodnoty uznávaný po celém světě národním standardem navrženým teoretiky a manipulovaným pleticháři. Každý pokus stejného druhu v lidských dějinách, za jakýchkoliv okolností, přinesl následky podobného druhu, pokud ne rozsahu; a všechny poukazují na existenci zákonů financí stejně reálných ve svém působení, jako jsou zákony, které drží planety na jejich drahách.⁸⁴

Historii tohoto pokusu jsem představil v jejím *chronologickém* pořadí: dovoluji mi nyní na závěr stručné shrnutí v *logickém* pořadí – pořadí příčiny a následku.

Nejprve co se týče ekonomické stránky.

U prvních neochotných a opatrných emisí papíru bylo vidět jako okamžitý výsledek zvýšení aktivity v obchodě a výrobě. Pak vzrostlo volání po vydání více papírových peněz. První emise byly prosazovány s velkými obtížemi, ale jakmile byla hráz jednou prolomena, nesměnitelná měna se začala hrnout skrz; a jak se tato trhlina neustále rozšiřovala, papírová měna se brzy vymkla kontrole. Byla podporována spekulanty kvůli růstu cen akcií; byla podporována demagogy, kteří dokázali přesvědčit dav, že národ, prostým příkazem, dokáže natisknout opravdovou hodnotu v jakémkoliv množství na bezcenné předměty. Přírozeným následkem pak je rychlé rozrůstání se veliké třídy dlužníků, kteří využívají svůj vliv pro další znehodnocování měny, v níž mají splácet svoje dluhy.⁸⁵

Vláda nyní v křečích chrlí více a více papíru; obchod byl dříve stimulovaný rozdílem ve směně, ale toto brzy přestane fungovat a nezdravě stimulovaný obchod odumírá.

⁸⁴ Příklady stejných výsledků v Rusku, Rakousku a Dánsku viz Storch, *Economie Politique*, díl. IV; stejné výsledky ve Spojených státech, viz Gouge, *Paper Money and Banking in the United States*, také Sumner, *History of American Currency*. Fungování těch samých principů v Anglii vylíčené mistrovským způsobem, viz Macaulay, *History of England*, kapitola XXI; zajímavé ukázky jak tytéž příčiny přinesly tytéž výsledky ve starém Řecku, viz citace v Macaulayovi.

⁸⁵ Paralelní případy v rané historii naší země, viz Sumner, str. 21.

Výrobci nejprve dostaly velký impuls; ale brzy se takto způsobená nadvýroba a přestimulování ukáží stejně fatální, jako v případě obchodu. Čas od času dojde k obnovení nadějí způsobeným očividným oživením obchodu; tato oživení ale jdou stále více na vrub tomu, že vychytralí a předvídaví lidé se snaží zbavit se papíru a získat za něj jakékoliv předměty trvalejší hodnoty. Třídy lidí žijících na fixních příjmech a malých mzdách pocítí tlak jako první, jakmile se kupní síla jejich příjmů sníží. Brzy tyto důsledky tato velká třída žijící z mezd pocítí ještě tíživěji.

Ceny životních potřeb se zvýší: obchodníci je musí zvýšit, nejen, aby pokryly znehodnocování peněz, ale také aby se pojistili proti riziku náhlých fluktuací; a ačkoliv ceny produktů takto vzrostou, mzdy, které nejprve rostly, jako následek obecné stimulace, začnou zaostávat. Rozšiřují se pochybnosti a obavy, obchod a výroba se zpomalují a zastavují.

Následkem je snížení poptávky po práci; pracující ztrácí svá zaměstnání a díky působení nejprostšího zákona nabídky a poptávky cena práce se snižuje, zatímco ceny jídla, oblečení a dalších spotřebních předmětů enormně rostou.

Obchodnická třída se nejprve pokládá za výjimku z tohoto obecného neštěstí. Těší se z očividného vzrůstu ceny zboží ve svých regálech. Brzy ale přijde na to, že jak zvyšují ceny, aby pokryly inflaci měny a riziko fluktuace, nakoupená množství se sníží a platby jsou méně jisté; pocit nejistoty se šíří zemí; podnikání je umrtveno a následuje stagnace.

Hlasitě se pak volá po dalším vydávání papíru, stejně jako si opilec poroučí dalšího panáka. Nové emise ovšem pouze zvýší existující zlo; kapitalisté jsou stále neochotnější vyslat svoje peníze na tak pochybné moře. Stále více pracujících všech druhů přichází o svá zaměstnání; emise za emisí nepřináší žádnou spásu mimo dočasných stimulů, které ve výsledku jen prohlubují chorobu. Zkouší se to nejvynalézavější obcházení přirozených zákonů financí, které ti nejdůvtipnější teoretikové dokáží vymyslet – ale vše marně; žádná

brilantní „samoregulační“ či „interkonvertibilní“ schémata nefungují tak, jak se od nich očekává.⁸⁶

Všichni rozumní lidé ztratili důvěru a všichni *čekají*, jak se věci dále vyvinou; stagnace je stále horší. Nakonec nastane kolaps a návrat k tomu stavu věcí, který dává něco jako jistotu v odměňování kapitálu i práce. Pak a teprve pak nastane počátek nového období prosperity. Stejně závislý na zákonu příčiny a následku je i *morální* vývoj. Z inflace papíru se zrodila třída spekulantů; a v kompletní nejistotě ohledně budoucnosti se veškerý obchod stal hazardní hrou a ze všech obchodníků se stali gambléři. Rychlý růst této třídy se z městských center šířil i do těch nejdlehlějších koutů venkova. Místo spokojenosti s legitimním výnosem se objevila vášeň pro mimořádně vysoké zisky. Pak, jak se hodnoty stávaly čím dál nejistější, mizela motivace pro opatrnost a šetrnost, ale narůstala motivace pro okamžité výdaje a užívání si v současném okamžiku. Tak se z národa vytratila šetrnost. V této mánii po současných radostech na úkor opatření pro budoucnost byly zárodky nového nárůstu neřádstva: luxus, nesmyslný a extravagantní, se šířil jako móda. Aby byl nakrmen, objevily se podvody ve velkém měřítku a korupce mezi úředníky a lidmi těšícími se důvěře veřejnosti. Zatímco muži zaváděli tuto módu v soukromých i veřejných záležitostech, ženy zavedly módu extravagance v oblékání a životním stylu, která dodala další podněty pro korupci. Důvěra v morální důvody i dobré úmysly se vytratila. Národní hrdost zůstala fikcí vzývanou pouze pokrytci.

Vlastenectví bylo pohlceno cynismem.

Takový byl vývoj ve Francii logicky a v souladu s přirozenými zákony; takový byl ve větší či menší míře vždy výsledek zavedení nesměnitelného papíru podle rozmarů zákonodárných shromáždění po celém světě. A stejný vývoj můžeme očekávat, dokud Všemohoucí

⁸⁶ Souhrn některých těchto pokusů s výmluvným popisem jejich zlých výsledků, viz *Mémoires de Durand de Maillane*, str. 166-169.

nestvoří jiný vesmír se zákony radikálně odlišnými od toho, v němž žijeme nyní.⁸⁷

A nakonec, co se týče obecného vývoje v teorii a praxi, jehož je tato historie záznamem: mým tématem byly papírové peníze ve Francii; jak přišly, co přinesly a jak skončily. Přišly při hledání léčby na relativně menší zlo a ukázaly se být zlem nekonečně nebezpečnějším. K vyléčení současných obtíží byl předepsán žíravý jed, který pozřel životně důležité orgány francouzské prosperity.

Postupoval podle zákona sociální fyziky, který můžeme nazvat „*zákonem zrychlujícího se vydávání a znehodnocování*.“ Bylo daleko snadnější zabránit první emisi; bylo obtížnější zabránit druhé; zabránit té třetí a následujícím bylo už prakticky nemožné.

Přinesly, jak jsme viděli, zruinování obchodu, výroby a zemědělství. Stejně výsledky, jako by Holanďan otevřel stavidla moří, aby v suchém létě zavlažil svou zahrádku.

Skončily naprostým finančním, morálním a politickým vyčerpáním Francie – vyčerpáním, z něhož jí pozvedl až Napoleon.

Tato historie by nebyla kompletní bez stručného dodatku, jak Napoleon těžil z veškeré této zkušenosti. Když se Bonaparte stal konzulem, byly fiskální záležitosti v děsivém stavu. Vláda byla v podstatě zbankrotovaná; její obrovské dluhy nebyly spláceny. Další výběr daní se zdál nemožný; všechny daňové záznamy byly v beznadějném nepořádku. Na Rýně a v Itálii pokračovala válka, kterou vedly armády, jimž nikdo již delší dobu nezaplatil a největší půjčka, která se v ten moment dala získat, dostačovala stěží na vládní výdaje za jediný den.

Na první schůzi kabinetu se Bonaparta zeptali, co hodlá dělat. Odpověděl: „Bud' budu platit kovem, nebo nebudu platit ničím.“ Od tohoto okamžiku jeho operace byly postaveny na tomto principu. Dokázal dát do pořádku daňové záznamy, začal splácet dluhy a platil

⁸⁷ Stejně účinky inflace měny na vyčerpání a podkopání obchodu, hospodářství, výroby a morálky v naší vlastní zemi viz Daniel Webster, citován v Sumnerovi, str. 45-50. Stejně účinky v jiných zemích viz Senior, Storch, Macaulay a další již citovaní.

kovovou hotovostí. Během všech svých kampaní – od Marenga, Slavkova, Jeny, Pruska až po Tylžský mír v roce 1807 – pouze jednou jedinkrát přerušil platby kovem a to jen na několik dní. Když se proti němu zformovala první evropská koalice, Napoleon byl ve velké finanční tísní a bylo mu navrženo, aby začal vydávat papírové peníze. Svému ministru ale napsal: „Dokud budu naživu, nikdy se neuchýlím k nesměnitelnému papíru.“ To dodržel, a Francie, díky jeho odhodlání, měla všechno zlato, které potřebovala. Když přišlo Waterloo, s invazí spojenců, válkou na vlastní půdě, změnou vládnoucí dynastie a všemi výdaji za válku a válečné reparace, Francie na kovovém standardu nezažila žádné závažnější finanční potíže.

Pokud se podíváme na finanční historii Francie během prusko-francouzské války a komunistického povstání, což byl daleko závažnější tlak na francouzské finance, než naše občanská válka měla na americké finance, a přesto nevidíme žádnou národní stagnaci nebo nepořádky, ale stabilní pokrok a rozšiřování prosperity, můžeme jasně vidět výhody čelení finančním krizím čestným a přímým způsobem, oproti podlehnutí snílkům, teoretikům, tvůrcům frází, krasořečníkům, pletichářům a spekulantům, či tomu druhu „reforem“, které jsou „posledním útočištěm darebáků.“⁸⁸

Nad touto lekcí by měl zauvažovat každý myslící člověk.

⁸⁸ Za fakta o francouzských financích během vlády Napoleona I. jsem vděčný ctihodnému Davidu A. Wellsovi. Nedávné triumfy finančního zdravého rozumu ve Francii viz Bonnetovy články, přeložené George Walkerem, Esq.